Kulturhistorisk rapport for systematisk undersøgelse

HBV 274 Vejen Vestermark – Solar I og II

Matr. nr. 9cm, 9cn, 9cl, 9bq og 7000eg

Vejen sogn, Malt Herred, Region Syddanmark

Sted- og lok. nr.: 190308-166

KUAS j.nr.: 2008-7.24.02/HBV-0004

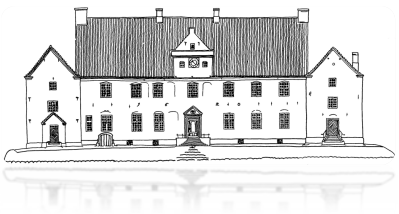

Af Anita Terp

Museet på Sønderskov

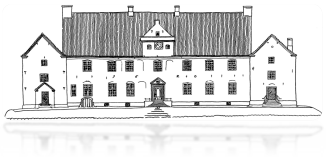

Indhold

Indledning 1

Undersøgelses forhistorie 2

Tidligere udgravninger 2

Områdets topografi 5

Kulturhistorisk redegørelse 6

Første landsbyfase 9

Landsby del 2 15

Landsby del 3 - den nordligste del af lokaliteten 24

Udvalgte konstruktioner og anlæg 29

Yngre stenalder 44

Prioriteringer 49

Metode 54

Målesystem 55

Perspektiver for det videre arkæologiske arbejde 55

Tidstavle 58

Bilag 59

Anvendte forkortelser 59

Ordliste 60

Litteraturliste 63

Forsidefotos: Oversigtsfoto over rækkelandsbyen taget fra en lift. Et af udgravningens flotteste fund, en våbenøkse.

Museet på Sønderskov

Indledning

Museet på Sønderskov har i perioden fra maj 2008 til juni 2010 undersøgt et areal på i alt 8,5 ha ved Vejen Vestermark nordvest for Vejen by. Dette resulterede i ca. 15.500 anlæg, i form af stolpehuller, gruber, brønde, ovne, moderne nedgravninger samt naturlige fænomener. Der er p.t. udskilt 265 konstruktioner i form af stolpebyggede langhuse, økonomibygninger, staklader og hegnsforløb. Udover de stolpebyggede huse og hegn, kan af andre konstruktioner nævnes et grubehus, 27 relativt velbevarede brønde, fem kældre samt fem keramikovne. Undersøgelsen viser pladskontinuitet fra ældre romersk jernalder til germansk jernalder (år 100 - 600 e.Kr.). Den ældste fase af jernalderbebyggelsen viser desuden en kontinuitet fra den bebyggelse der blev erkendt ved de samtidige udgravninger af Lille Skovgård (HBV1340 Lille Skovgård), som ligger umiddelbart syd for lokaliteten.

Der blev herudover også fundet belæg for aktivitet fra stenalderen, Enkeltgravskultur (2800-2350 f. Kr.).

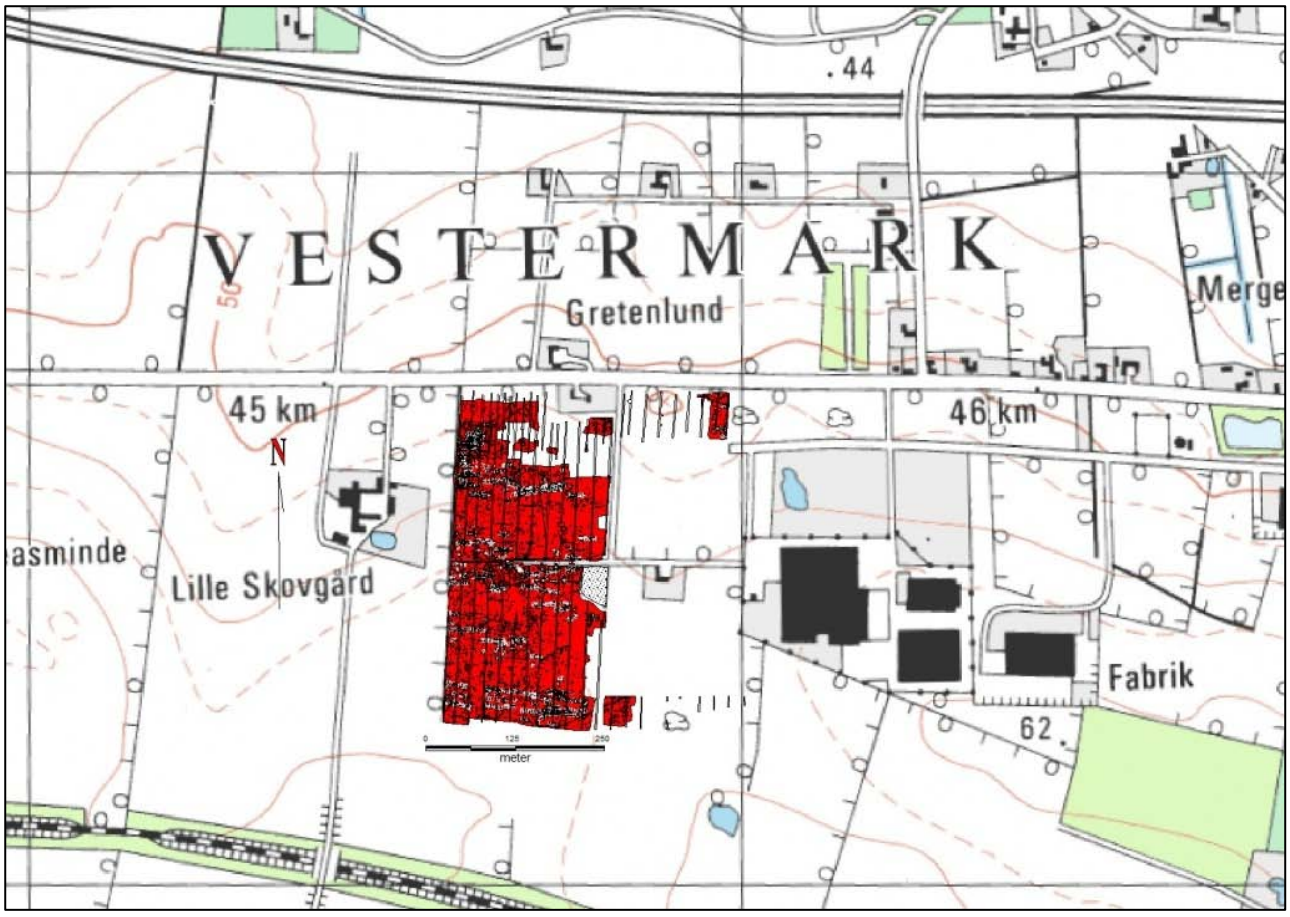

Figur 1. Oversigtskort over Vejen Vestermark med det undersøgte udgravningsareal markeret med rødt. Striberne på det undersøgte areal er søgegrøfter fra forundersøgelsen. Museet på Sønderskov

Undersøgelses forhistorie

Undersøgelsen blev foretaget på foranledning af Vejen Kommune forud for industriudstykning, anlæggelse af regnvandsbassin samt forlængelse af eksisterende vej, på matriklerne nr.: 9cm, 9cn, 9cl, 9bq og 7000eg. Udgravningen blev finansieret af bygherre på baggrund af § 26 i Museumsloven. I alt er 8,5 ha undersøgt ud af de i alt 12 ha, der var udtaget til arkæologisk undersøgelse. De resterende 3,5 ha blev nedprioriteret under den systematiske udgravning, da aktivitetssporenes intensitet var faldende i udgravningens yderområder, sammenholdt med søgegrøfterne hvor intensiteten også var lav.

Projektet blev hurtigt igangsat, idet mange interessenter gerne ville hurtigt i gang med deres byggeri. Solar A/S ville gerne hurtigst muligt udvide deres plads mod syd, Envodan A/S ønskede hurtigt deres matrikel undersøgt således at byggeriet kunne sættes i gang, herefter ønskede Vejen Kommune vejtracéet frigivet. Det lykkedes trods vind og vejr at overholde de aftalte deadlines. Forundersøgelsen af det sydlige areal blev foretaget i dec. 2007, hvilket udmundede i det lille systematiske udgravningsareal Solar I.

Den systematiske undersøgelse af etapen Solar I, blev foretaget i perioden jan.- feb. 2008, sammenhængende med forundersøgelsen af det 12 hektar store areal, der betegnes som Solar II. Museet har udgravet arealerne i den rækkefølge, som det blev prioriteret af Vejen Kommune i forhold til kendte anlægsarbejder. Da der er tale om et meget stort undersøgelsesareal, har museet naturligvis også stillet betingelser for en rationel og hensigtsmæssig afvikling af undersøgelserne. Der blev afholdt flere koordineringsmøder, med prioritering som en del af dagsordenen, med Vejen Kommune og med køberne af de berørte arealer. Endvidere har der været afholdt prioriteringsmøder med de entreprenører, der gennemførte anlæggelsen af kloak og vej. Vejen Kommunes og museets overordnede prioriteringer beskrives senere i denne rapport under afsnittet ”Udgravningsdata”.

Tidligere udgravninger

Området omkring Vejen Vestermark er efterhånden meget velundersøgt med spor af bosættelse fra ældre romersk jernalder og frem til den tidlige middelalder. Det var derfor med høje forventninger at undersøgelsen af Vejen Vestermark -Solar II kunne påbegyndes. I forhold til de tidligere delvist undersøgte og registrerede forhistoriske bebyggelser i området, kunne udgravningen af den fundne lokalitet afdække et tidsmæssigt tomrum i den lokale bebyggelseshistorie. Det tyder på, at lokaliteten er en del af et større kompleks af bopladsspor i form af en vandrelandsby der bevæger sig rundt indenfor det samme ressourceområde, afgrænset af Vejen Mose mod nord og Vejen å mod øst. Dette repræsenterer ret omfattende bebyggelsesspor, som strækker sig fra sen bondestenalder til middelalder. De største og primære fundmiljøer fremgår af fig. 2.

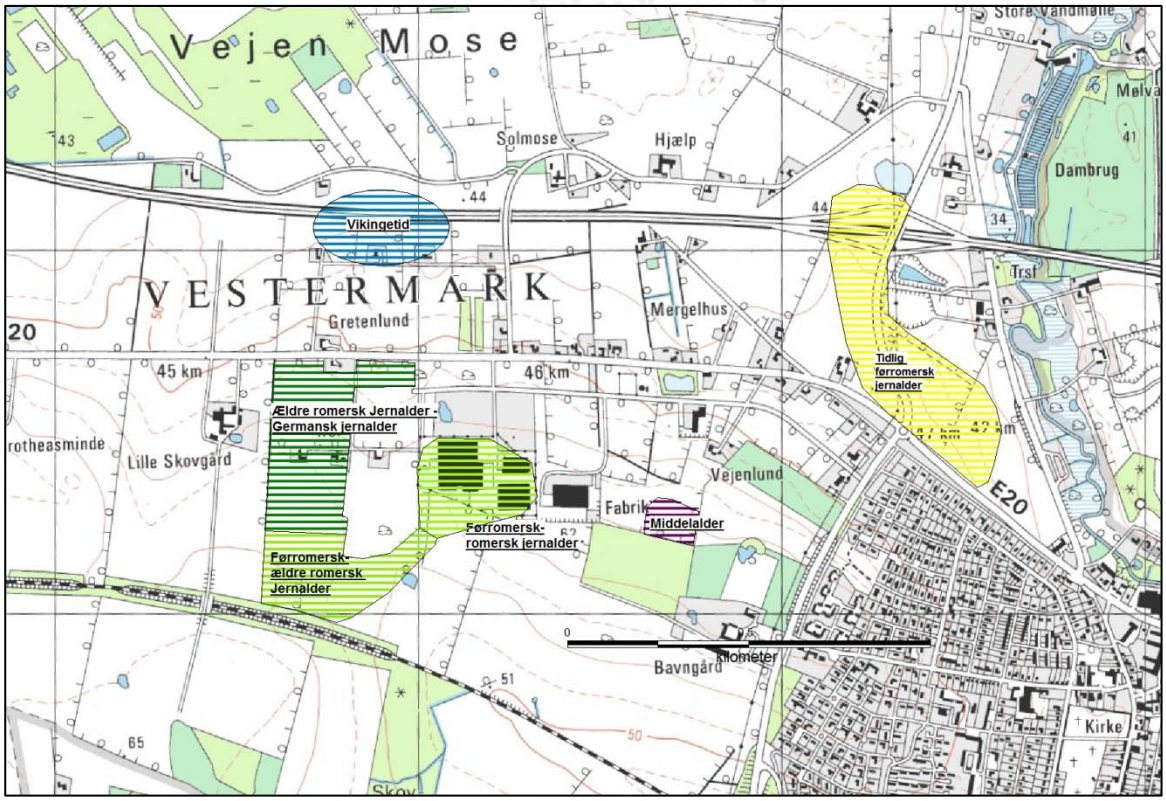

Figur 2. Simplificeret oversigt over områdets udgravninger og periodeforløb på 4-cm kort fra *Kort og Matrikelstyrelsen.* Museet på Sønderskov

Der er registeret en del gravhøje i området fra stenalder og formodentlig op i den tidlige del af bronzealderen. Højene ligger nord, syd og vest for Solar udgravningerne. I 1980´erne blev der foretaget flere mindre udgravninger på områderne ved Vejen Vestermark. I 1987 blev en stenlægning udgravet, lige ved feltgrænsen af Solar II, hvori man fandt keramik fra førromersk jernalder(sted- og loknr: 190308-108). Der var dog ikke flere spor at se under Solar II udgravningen. Under Solar A/S virksomheden blev der i slutningen af 1980´erne udgravet en stensat brønd, hvori der var daterende keramik fra tidlig førromersk jernalder(Sted- og loknr: 190308-113). Lige vest for brønden, under udgravningen af Solar (Sted- og loknr: 190308-114) fremkom to mulige grave og en del bebyggelsesaktivitet. På arealet syd for Solar A/S virksomheden blev der i 1989 undersøgt et areal i forbindelse med anlæggelsen af en jernbane, og her fremkom intensiv jernalderbebyggelse i to koncentrationer (HBV 274 Jernbane, sted- og loknr: 190308-115). Jernbane tracéet krydsede ind over HBV 1340 Lille Skovgård lokaliteten, hvorved de to lokaliteter kunne knyttes sammen ved hjælp af huskonstruktioner erkendt ved begge undersøgelser.

Få kilometer syd for Solar udgravningen, ved Askov by, er der i 2004-5 blevet undersøgt en landsby fra sen førromersk jernalder/ældre romersk jernalder (HBV1142 Øster Havgård, sted og loknr. 190307-167/168). Denne landsby kan på mange punkter sammenlignes med lokaliteten Lille Skovgård (HBV 1340 Lille Skovgård, sted- og loknr: 190308-165), som ligger lige syd for Solar lokaliteten.

Ved etableringen af Esbjerg-Kolding motorvejsstrækningen tilbage i 1990erne blev der registreret bopladsaktivitet fra ældre og yngre bronzealder samt muligvis tidlig førromersk jernalder, nordøst for Solar I og II ved Stavnsbjergvej (HBV 296 Stavnsbjergvej III/HBV 837 Mariasminde III, sted- og loknr: 190308-119). Der blev desuden undersøgt et areal nord for Solar II ned mod Vejen Mose med spor af bebyggelse fra germansk jernalder/vikingetid samt tidlig middelalder (HBV 292/293 Gretenlund I-II, sted- og loknr: 190308-120).

På lokaliteten Sverigesvej (HBV 172 Vejen Vestermark - Sverigesvej, sted- og loknr: 190308-162), få kilometer øst for Solar II blev der i 2007 udgravet et større område, hvor der fremkom tre gårde i flere faser fra ældre middelalder med tilhørende brønde og ejerlavsskel.

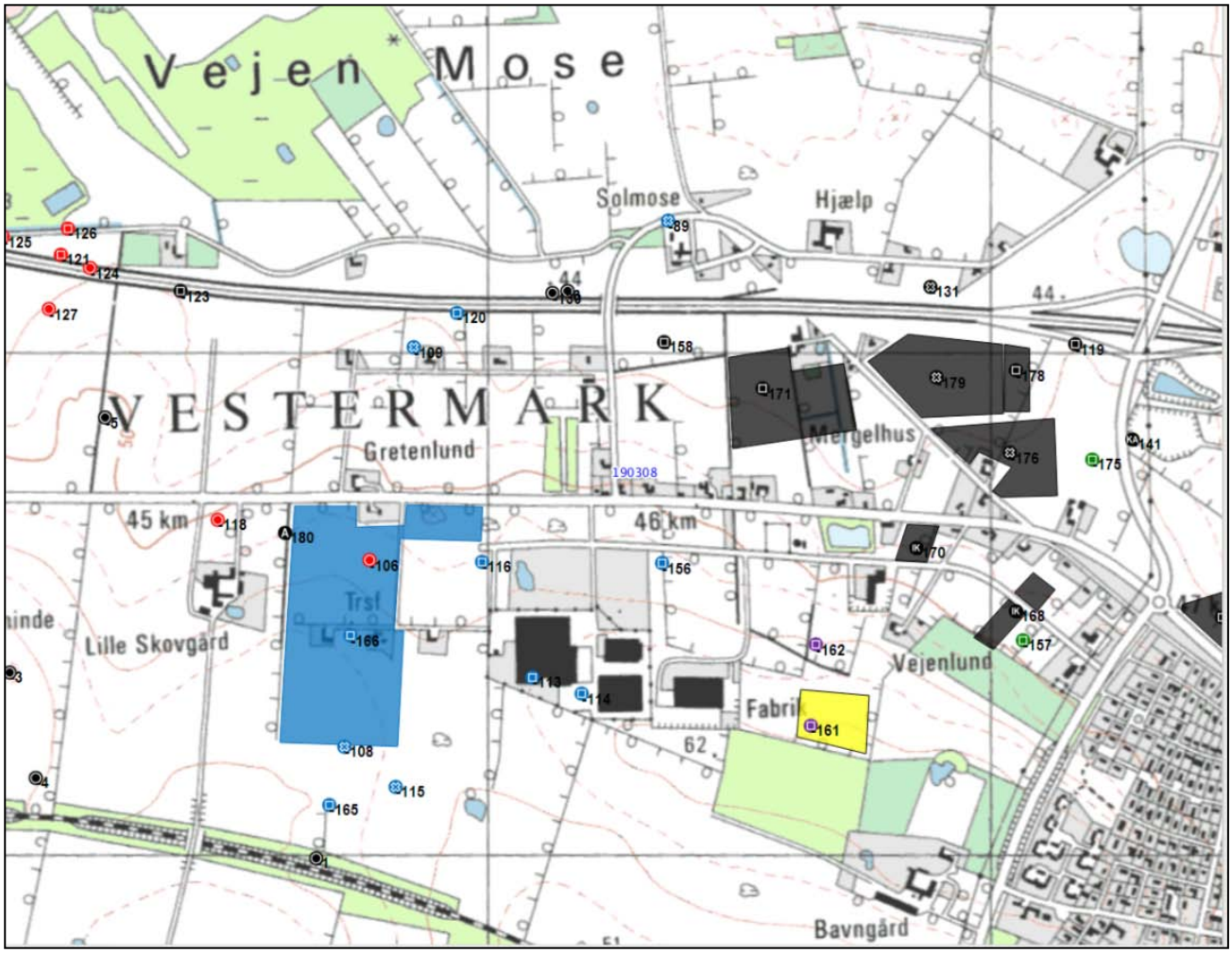

Figur 3. Kortudtræk fra *Fund og Fortidsminder*, med Solar II udgravningen markeret med blåt felt. Tidligere undersøgte lokaliteter er markeret vha. af deres Sb.nr. Museet på Sønderskov

Områdets topografi

Området omkring det nuværende Vejen har siden ældre bronzealder været beboet i en endnu uvis grad. Arkæologiske undersøgelser det forløbne årti har påvist bronzealderbebyggelse ved Kongehøj og Mannehøj, kontinuerlig bebyggelse fra førromersk jernalder til germansk jernalder få hundrede meter vest for nærværende undersøgelser (også på Vejen Vestermark), vikingetids bebyggelse ved Grethenlund og Dalhus samt tidlig middelalderlig landsbybebyggelse på Vejen Vestermark. Alle disse lokaliteter, på nær Grethenlund, ligger indenfor det nuværende Vejen bys bygrænse. Vejen bys oprindelige romanske kirke skal dateres til den tidlige middelalder. Kirken blev revet ned i 1896, men en rest heraf kan endnu ses på kirkegården.

Årsagen til denne lange bebyggelseskontinuitet skal søges i områdets landskabstyper. Vandskellet der bevæger sig parallelt med den Jyske højderyg, afgrænser tydeligt alle disse bebyggelser, og langs skellets højderyg ses endnu lange rækker af høje fra yngre stenalder og/eller bronzealder. Den jyske højderyg kendetegnes geologisk ved at være dannet af den sidste istids hovedopholdslinje, og den landskabstype der dominerer langs hovedopholdslinjen betegnes også randmorænebakker. Mere specifikt er Malt Herred karakteriseret ved et jævnt bølget bakkeøterræn med op til 70 m høje bakker. Dette kuperede landskab er flere steder skåret af å-forløb. Eksempelvis har Holsted Å sit udspring i Vejen Mose. Mere lokalt er området omkring Vejen kendetegnet ved et relativt bredt hedeslettebælte som løber syd for Vejen langs Kongeåen. Endvidere ligger det nuværende centrum af Vejen i en lavning fyldt af ufrugtbart smeltevandssand, som er afsat af istidens floder. Rundt om Vejen er jorderne derimod meget frugtbare, hvilket skyldes et fremstød af morænejord af isen under sidste istid.

På den jyske højderyg opstod der senest i vikingetiden et vejsystem kaldet Hærvejen eller Oksevejen. Vejforløbet blev placeret dér, da dette forløb kun meget få store forstyrres af vådområder, som besværliggjorde transporten. Omkring år 950 fremstod Hærvejen således i den form vi kender den dag. Hærvejen krydser Kongeåen ved Skodborghus lige syd for Vejen og bevæger sig vest om byen. Denne jyske hovedfærdselsåre, der forbandt Jylland med de nordtyske markeder, har ført overskud og aktivitet til Vejen området, såvel som til regionerne langs hele dens udstrækning op til Viborg. Egnens betydning allerede i vikingetiden ses bl.a. ved Klebæk Høje, og ved Malt Runestenen. Denne betydning fortsatte de følgende århundreder, hvor eksempelvis Skodborghus kontrollerede overfarten ved Kongeåen. Netop Skodborghus kan muligvis spores tilbage til 1000-tallet, hvor Kongeåen første gang benævnes Skodborg å.

Helt lokalt for Vejen Vestermark, så falder terrænet på svagt fra syd mod nord. 500 meter mod nord ender Vestermarken i et større våd- og moseområde, som består af Vejen Mose, Estrup Mose og Gammelby Mose. Mod syd fortsætter svagt stigende landskabet i et ukuperet terræn. Muldlaget havde en tykkelse på mellem 20 cm til 40 cm. Undergrundsforholdene på Vejen Vestermark varierede meget. Således var anlæggene nedgravet i alt fra løst finkornet sand,

grovkornet sand præget af rød- til rødbrune udfældninger af forskellig karakter, leret sand og sandet ler.

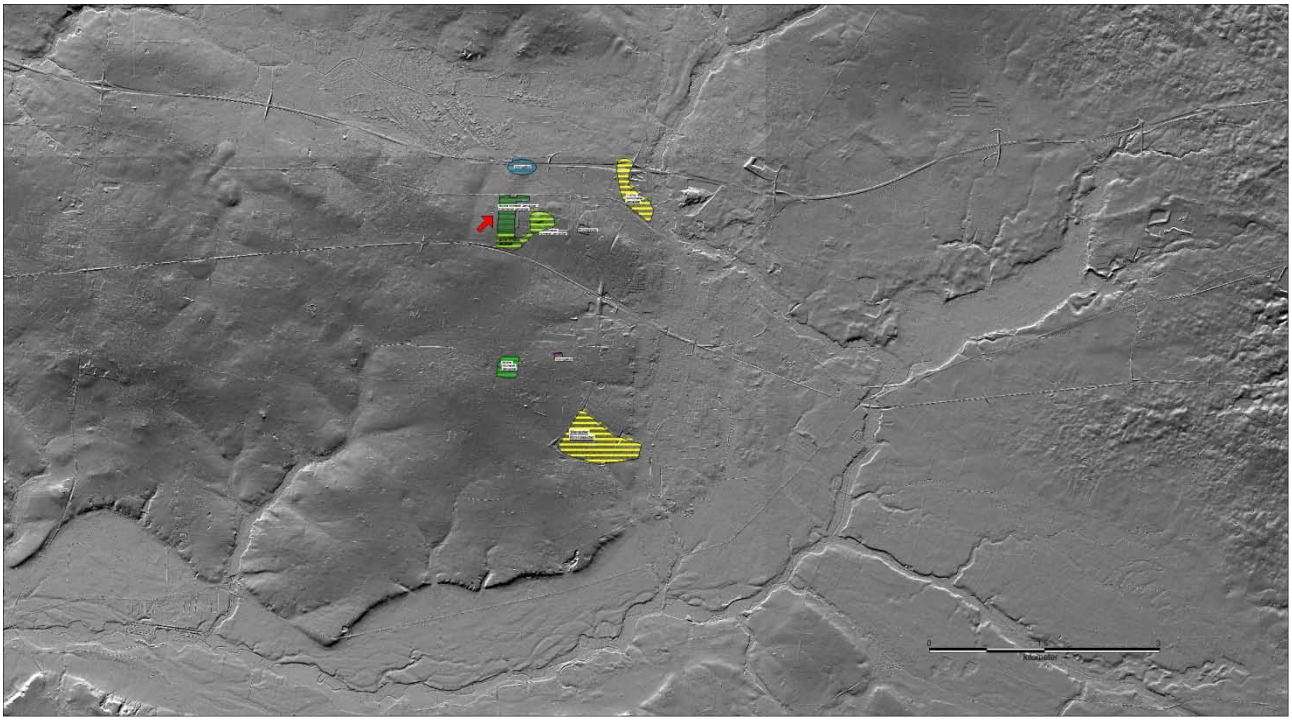

Figur 4. Højdemodel over områdets topografi, hvor man tydeligt kan se bl.a. Kongeåens vandskel. Rød pil markerer HBV274 Vejen Vestermark. Højdekort fra Kulturstyrelsen. Museet på Sønderskov

Kulturhistorisk redegørelse

Den overordnede arkæologiske målsætning ved undersøgelsen var at få belyst bopladsens udvikling over tid og rum i forhold til de lokale og regionale tendenser. Udgravningen på HBV274 Vejen Vestermark – Solar II afdækkede særdeles interessante og velbevarede dele af en jernalder landsby. På en hel række af punkter har pladsen potentiale til at give ny viden om fortidens mennesker og organisationen af deres samfund.
Pladsen vil være et værdifuldt input til bebyggelsesarkæologien, organisation, traditionsstudier og slægtskabsforskning. I øjeblikket har de arkæologiske kredse har man øjnene rettet mod disse typer landsbyer fra jernalderen.

Konstruktioner

I alt blev der udskilt 265 konstruktioner ved undersøgelsen. Termen konstruktion dækker over alle former for stolpebyggede bygninger. Ved denne undersøgelse er udvalgte særlige anlæg som brønde og ovne ligeledes tildelt et konstruktions nr. Udskilningsarbejdet er dog ikke fuldendt endnu, så det er muligt at der vil blive udskilt flere konstruktioner med tiden.

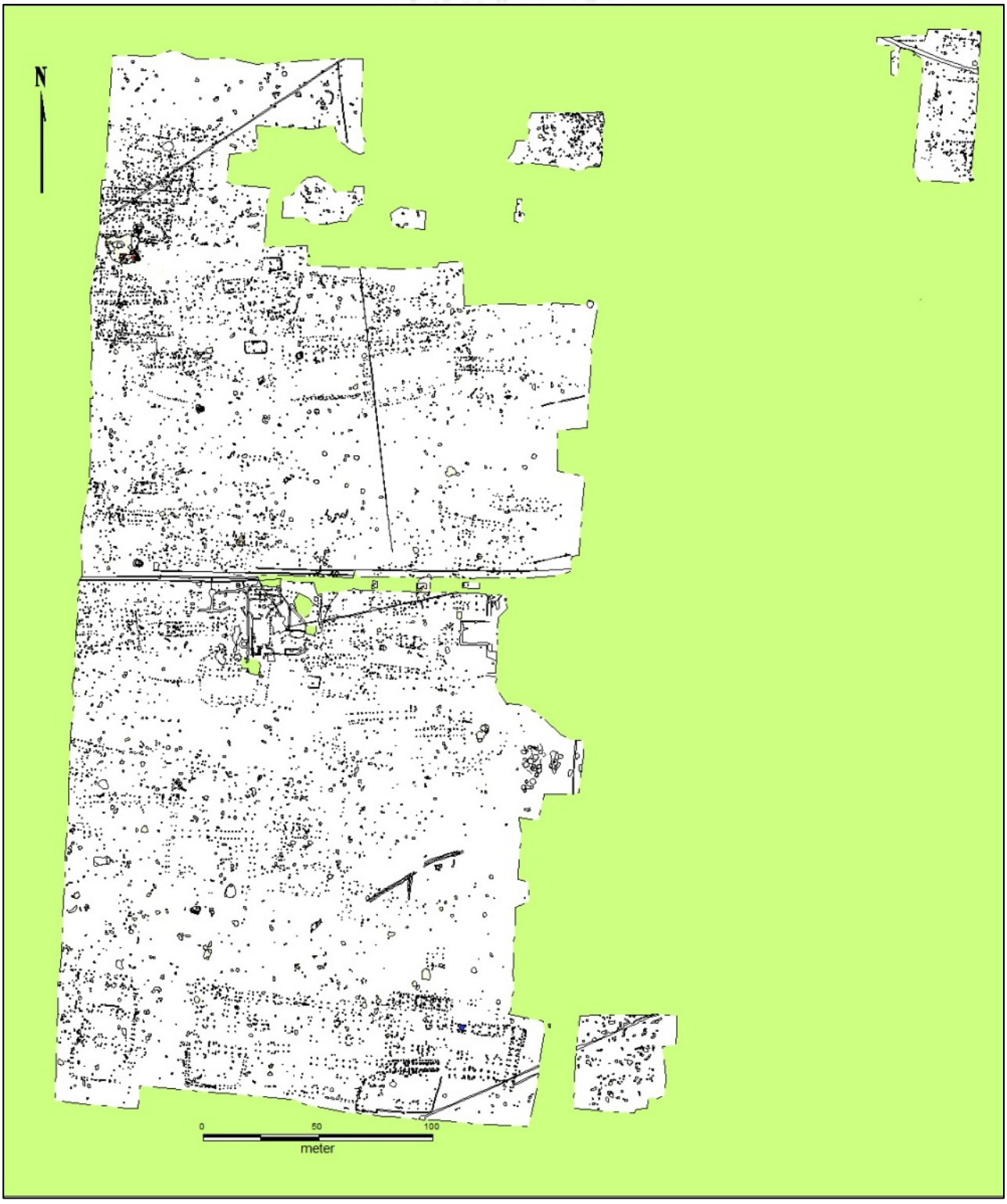

Figur 5. Oversigtsplan over lokaliteten, hvor alle anlæg er tegnet (undtaget udgåede anlæg og naturlige fænomener). Udskilte konstruktionerne ikke er markeret. Museet på Sønderskov

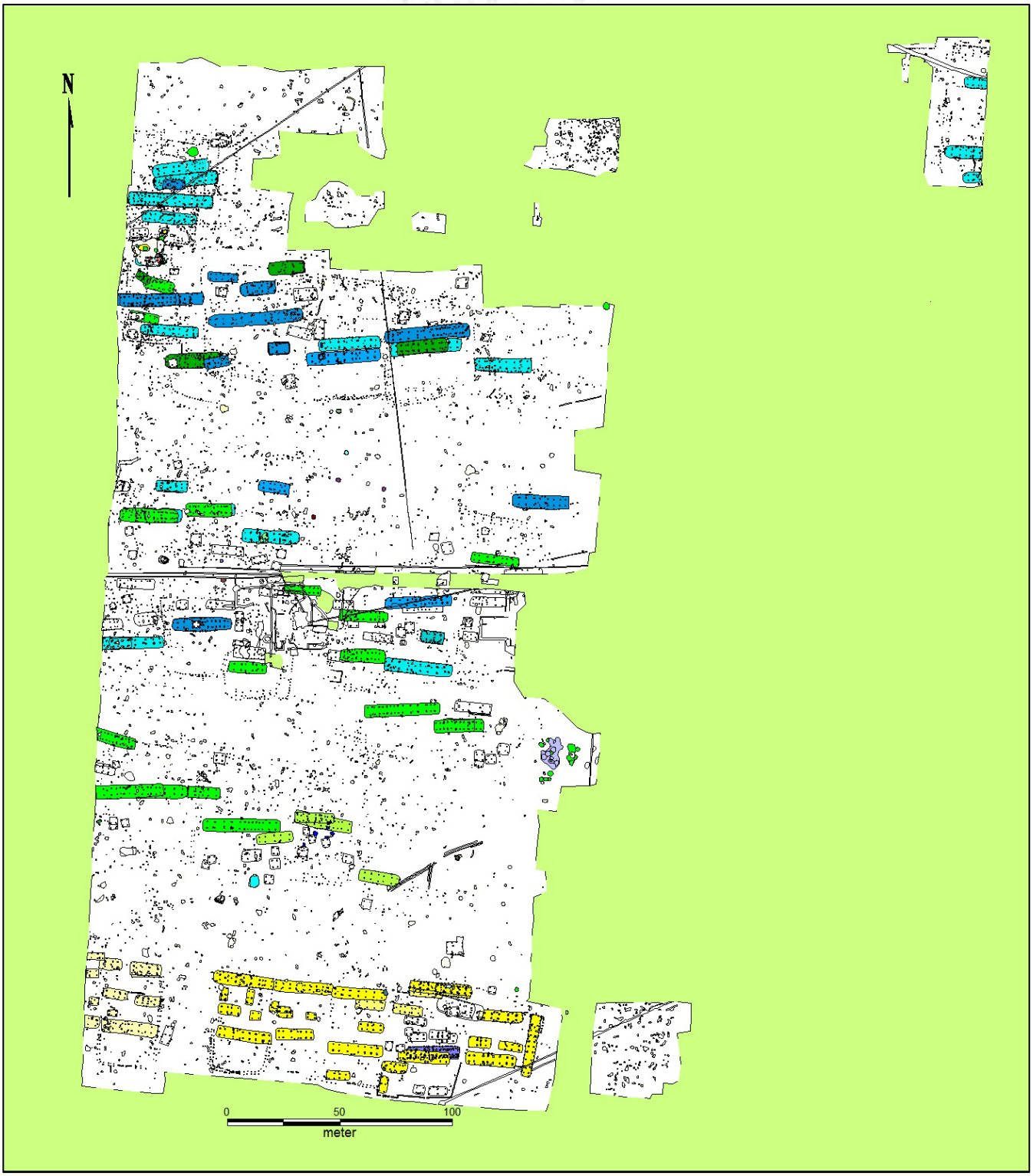

Figur 6. Oversigtsplan kun med de udskilte huskonstruktioner markeret med forskellige farver alt efter bebyggelsesfaser. Mod syd ses den omtalte rækkelandsby fra ældre romersk jernalder, markeret med gult. Museet på Sønderskov

Som man kan se på de to ovenstående oversigtsplaner, er der stadig rigtig meget arbejde tilbage i at udskille strukturer i og omkring de enkelte klare konstruktioner. Mange "løse" anlæg mangler stadig et tilhørsforhold til et hus eller gårdsanlæg.

Landsbyfaserne

På lokaliteten Vejen Vestermark – Solar II, starter landsbyens udvikling fra syd, sandsynligvis med "Lille Skovgård" landsbyen (HBV1340 Lille Skovgård, sted -og lok.nr. 190308-165) som forløber og bevæger sig nordligt i de efterfølgende faser. På oversigten figur 6, ses fire vandrette baner, antallet af faser er dog ikke helt udredt endnu. Kun få gårde kan sættes i rækkefølge ved hjælp af stratigrafi, dvs. direkte overlap i konstruktionssporene, i stedet må man se på de små tidsmæssige kronologiske træk der adskiller husene og det indsamlede fundmateriale. Som et forsøg i udredningen af pladsens faser bliver der i skrivende stund arbejdet på fylogenetisk analyse af hovedhusene. Fylogenetisk systematik er en taksonomisk klassifikationsmetode, der bruges indenfor biologien. Fylogenetikken beskriver organismernes afstamning og samler beslægtede organismer i grupper. I de kommende delafsnit beskrives den ældste fase, rækkelandsbyen, herefter udvalgte gårde fra den midterste del af lokaliteten, og sidst i dette afsnit beskrives udvalgte gårde fra den nordlige del af lokaliteten. Kun den ældste fase, rækkelandsbyen ligger tidsmæssigt sterilt. Både den midterste og den nordligste del af lokaliteten er tidsmæssigt opblandet, hvilket gør udredningen lidt mere vanskelig.

Første landsbyfase

På den sydligste del af lokaliteten (figur 7) ses en relativ tydelig gårdsinddeling(tydeliggjort med grøn streg). Det vestligste gårdsanlæg G2 har samme gårdsstruktur som den typiske gårdsenhed, der også ses på lokaliteten HBV 1340 Lille Skovgård umiddelbart syd herfor, som er dateret til ældre romersk jernalder ca. 50 f. Kr. - 175 e. Kr.

Figur 7. Oversigtsplan over den sydligste del af lokaliteten med en del af en rækkelandsby med gårdsanlæggene G2-G7. Husene er markeret med gråt, gårdsarealet markeret med grøn streg. Museet på Sønderskov

Gårdsanlæg G2

Gårdsanlægget G2 (figur 8) har et prominent beliggende hovedhus K59 og foruden et mindre udhus K73, to rækker større udhuse/økonomibygninger bagud K79-K82, hvor gårdsenheden er afgrænset af et rektangulært dobbelt hegnsforløb. Gårdsanlægget måler fra syd indgang til nord indgang knap 49 m, mens det måler 26 fra vest mod øst. Det indhegnede gårdsareal er knap 1300 m^2 og det samlede bebyggede areal er 370 m^2.

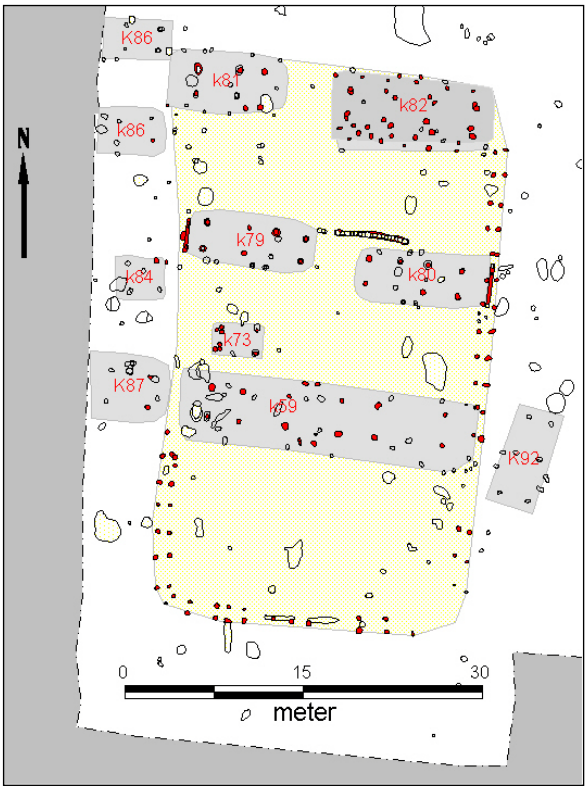

Figur 8. Gårdsanlæg G2. Gårdsarealet er markeret med gult og husene til gården er markeret med gråt. Museet på Sønderskov

Gårdanlægget er kendetegnet ved en meget symmetrisk opbygning og ved sine tre gårdspladser. Den sydligste gårdsplads er afgrænset, dels af det omkringliggende dobbelthegn samt mod nord af gårdsanlæggets hovedhus K59. Denne gårdsplads fremstår meget steril, men enkelte gruber og kogestensgruber indikerer en vis brug af området. Centralt i dobbelthegnets sydforløb, har været en stavbygget smal indgang, kun stor nok til at mennesker har kunnet træde igennem. Denne indgang ligger præcis ud for hovedhusets to centralt placerede indgange.

Nord for hovedhuset K59 findes endnu en gårdsplads. Denne er mod nord afgrænset af to økonomibygninger K79 og K80, samt en palisade beliggende umiddelbart nord for det østligste af de to økonomibygninger. Denne palisade har strakt sig i forlængelse af den østre økonomibygnings vestgavl til den vestre økonomibygnings østgavl. I palisaden findes et indgangsparti, som igen ligger på linje med indgangene i hovedhuset. At palisaden samtidig er med gårdsanlæggets øvrige konstruktioner synes at ses ved, at palisadens udstrækning respekterer den nordvendte indgang i den østlige økonomibygning, samt den østre gavl i den vestlige økonomibygning. Denne centrale gårdsplads har herved været usynlig fra den nordre gårdsplads.

Mod øst var gårdspladsen afgrænset af dobbelthegnet, mens vestafgrænsningen ikke kunne erkendes. Mod vest på denne gårdsplads fandtes en fire-stolpe konstruktion med et vestvendt indgangsparti. Endvidere fandtes mod øst en større grube med to undergravede sten og keramik i relativt store mængder. Hvorvidt denne grube er samtidig med gårdsanlægget er sandsynliggjort ud fra keramikkens typologiske datering. I den østre af de to centrale økonomibygninger fandtes rester af en kogestensgrube. Muligvis kan denne berette om husets anvendelse. Endvidere var henholdsvis østgavlen i østhuset og vestgavlen i vesthuset markeret ved en væggrøft som var placeret i selve hegnsforløbet. Herved har gavlene stået som en del af hegnet. Væggrøften i vesthusets vestgavl synes herved at vise den vestlige afgrænsning på gårdsanlægget.

Den nordre gårdsplads var mod syd afgrænset af ovenfor omtalte palisade og de to centralt placerede økonomibygninger K81 og K82. Mod øst er gårdpladsen afgrænset af føromtalte dobbelthegn, mens den vestre afgrænsning ikke med sikkerhed kunne erkendes. Dog indikerer vestgavlene på de to vestlige økonomibygninger hvor afgrænsningen har været at finde. Mod nord er gårdpladsen afgrænset af endnu to økonombygninger, hvor den østre består at fire sæt tagbærende stolper og den vestre består af tre sæt. Begge disse huse har kun indgange i sydvæggene, og synes herved kun at være knyttet til den nordre gårdplads. Den østre af disse to økonomibygninger er tydeligt blevet udskiftet af en identisk konstruktion efter en uvis periode. Der er mellemrum på ca. fem meter mellem disse to økonomibygninger, som udgør et nordre indgangs/portparti. Også dette indgangsparti ligger tilnærmelsesvist på linje med de føromtalte indgange på linje. Denne nordre gårdsplads har en højere grad af grubeaktivitet. Især den vestre del af pladsen indeholdt flere dybe gruber, som vha. keramiktypologierne kan knyttes til gårdsanlæggets brugsperiode. Anvendelsen af gruberne er dog ukendt. Gårdsanlægget dateres ud fra keramikken, som indeholder for den tid karakteristiske facetterede og fortykkede rande samt x formede hanke. Disse keramiske karakteristika hører til perioden ældre romerske jernalder.

Flere gårde mod vest

Op mod indhegningen til gårdsanlæg G2 vestlige side, ses stolpehulsaktivitet, svarende til endnu et gårdsanlæg(figur 8). Bebyggelsesforløbet fortsætter mod vest, ind på matrikel 7m. Hvor langt forløbet fortsætter, kan kun bekræftes ved yderligere arkæologiske undersøgelser.

Gårdsanlæggene G3-G5

Disse gårdsanlæg har en lidt anden gårdsstruktur end de foregående faser tilhørende hhv. G2 og Lille Skovgård rækkelandsbyen. Disse gårde formodes derfor at være lidt yngre end de foregående faser. Keramik materialet indeholder desuden yngre elementer, såsom ufortykkede rande og båndformede hanke. Indenfor gruppen af dette forløb er gårdsstrukturen dog relativ ensartet (figur 9).

Figur 9. Oversigtsplan af gårdsanlæggene G3, G4 og G5. Museet på Sønderskov

Gårdsanlæggene G3-G5 har ligeledes et prominent beliggende hovedhus, men mere tilfældigt placerede udhuse i forhold til G2, oftest placeret på bagsiden af hovedhuset, samt et stort langhus i stedet for den tidligere fases to nordlige portbygninger. Dette nordlige hus ses ofte som en bedre konstruktion end det oprindelige centralt placerede hovedhus. Stolpesætningen i den nye langhus adskiller sig fra hovedhusets konstruktion, ved at være konstrueret af kraftigere tømmer som er funderet bedre. Analyser kan muligvis besvare, hvorvidt bygningerne har været brugt som beboelseshus eller som økonomibygning (stald, redskaber, hø, kornmagasin, vognport).

Gårdsanlæggene måler fra syd indgang til nord indgang knap 40-44 m, mens de måler 26 fra vest mod øst. De indhegnede gårdsarealer har en størrelse på mellem 1000-1150 m^2 og de bebyggede arealer er på mellem 250-365 m^2. Gårdsenhederne er afgrænset af rektangulære dobbelte hegnsforløb op imod husene.

Den sydligste gårdsplads i gårdsanlæggene er afgrænset dels af det omkringliggende dobbelthegn samt mod nord af gårdsanlæggets hovedhus (K157 og K149). G4's hegnsforløb er dårligere bevaret end de tre tidligere omtalte. Afgrænsningen af dette gårdsanlæg kan dog ses mod syd i form af de karakteristiske indgangsstolper. Disse indgange ligger præcis ud for hovedhusenes to centralt placerede indgange. Disse sydlige gårdspladser er forholdsvis tomme, bortset fra udhuset K165 i gård G5. Enkelte gruber og kogestensgruber indikerer en vis brug af området.

Figur 10. Oversigtsfoto taget fra lift ud over gårdsanlægget G5. Spande markerer de tagbærende stolper i husene. Arkæologen på stenen ved det blå hus, fortæller lidt om størrelsesforhold. Museet på Sønderskov

Mellem hovedhusene og de store langhuse findes endnu en gårdsplads. På denne gårdsplads er der 1-4 mindre udhuse, som sandsynligvis har været brugt til afgrøder, dyr, værksted e.l. Udhusene består af 2 til 4 sæt tagbærende stolper, hvor en del af dem har bevaret indgangsparti. Funktionen af udhusene og de nordlige langhus kendes ikke endnu. Jordprøver er udtaget af udvalgte anlæg med henblik på analyse makrofossil o.a. I G3 og G4 er nogle af udhusene tydeligt blevet udskiftet af en identisk konstruktion, ligeledes ses der udskiftninger i G3's hovedhus K157 og i G5's nordlige langhus K117.

Gårdsanlæggene G6 og G7

I den østlige del af rækkeforløbet, i gårdsanlæg G6 og G7 ændres gårdsstrukturen igen med hensyn til struktur samt antal faser (se figur 11).

Gårdsanlæg G6 består af et stort beboelseshus i tre faser(K150, K172 og K173) og et nordligt langhus i ligeledes tre faser(K121, K122 og K123) Gårdsarealet måler fra sydindgang til nordlig udgang i langhuset K121/K122 52 meter og er 33 meter bredt. Det indhegnede gårdsareal er 1650 m^2 og det bebyggede areal er 1120 m^2, men de skal fordeles på tre faser. Gårdsanlæg G7 består af

det nord-sydgående hus K119, der sammen med K120 og K139, danner en 3-længet gårdsenhed, med to udhuse på gårdspladsen. Gårdsarealet måler 32 meter fra vest mod øst og knap 25 m fra syd indgang til nord indgang. Gårdsarealet strækker sig muligvis længere mod nord, idet der løber et hegn som sandsynligvis skal knyttes til gårdsenheden. Det indhegnede gårdsareal er mellem 800-975 m^2 og det bebyggede areal udgør 440 m^2. Gårdsenheden er afgrænset husene mod syd og øst, hvilke er forbundet med en lille palisadegrøft. I de andre gårdsanlæg G2-G6 er gårdsenheden afgrænset af det nordlige langhus, men i G7 ses et hegnsforløb, godt bevaret i vest hvor stolper ligger i et lettere i spredt orden. Dette hegn består af et enkeltradet stolpebygget hegn. Mod vest er det ikke muligt at se afgrænsningen mellem G6 og G7, ligesom afgrænsningen mellem de før beskrevet gårdsanlæg. I de andre gårdsanlæg er der en sydlig gårdsplads, denne er ikke til stede på denne gård, kun centralgårdsplads og mulig nordlig gårdsplads.

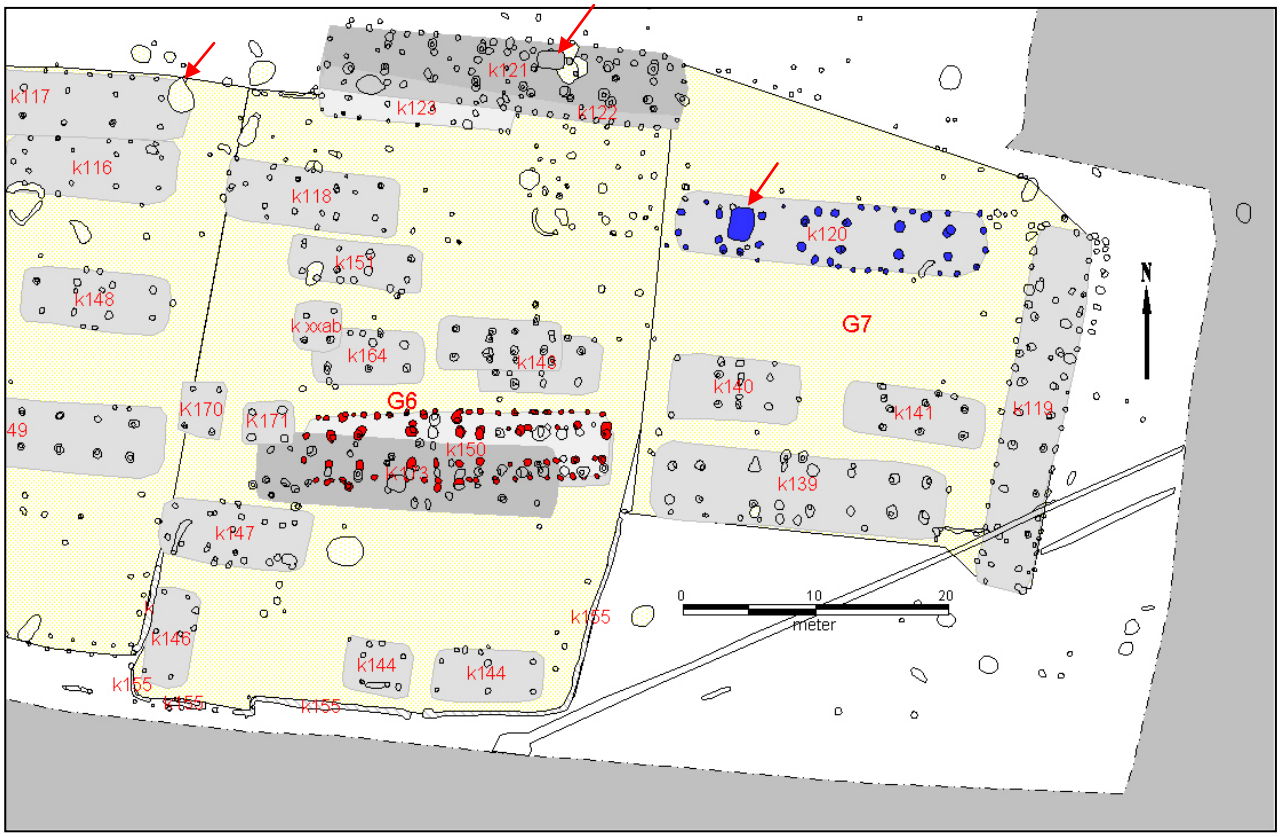

Figur 11. Oversigtsplan af gårdsanlæggene G6 og G7. Kælderanlæggene markeret med pile. Museet på Sønderskov

I dette gårdsanlæg er det nordligste langhus ligeledes det kraftigst konstruerede af husene. I K120 fremkom i den vestlige ende en kælder (se figur 12). Kældrene er mere udførligt beskrevet under afsnittet "Kældre" i afsnittet "Udvalgte konstruktioner og anlæg" Kælderen er ikke som nyere tids kældre og krybekældre, men i stedet et nedgravet og jordkølet opbevaringsrum. I kælderen tilhørende K120 fandt vi skår fra minimum 15 ituslåede lerkar.

Her kan man i særdeleshed sætte spørgsmålstegn ved hvorvidt det centrale hovedhus har status som den primære beboelseshus, eller om det velbyggede hus med kælder er det primære

beboelseshus. Jordprøver er udtaget fra udvalgte anlæg med henblik på analyse af makrofossiler o.a. Analyser forventes senere at kunne besvare hvad kælderen har indeholdt og hvorvidt bygningerne har været brugt som beboelseshus eller som økonomibygninger (redskaber, hø, kornmagasin, vognport).

Figur 12. Udgravning af kælder A10789. Der fremkom flere ituslåede kar på bunden. Måske har de indeholdt fødevarer eller andet forgængeligt som nu ikke længere kan ses med det blotte øje. Museet på Sønderskov

På gårdspladsen blev der desuden erkendt to mindre udhuse, som sandsynligvis har været brugt til afgrøder, dyr, værksted eller andet. Udhusene består af tre sæt tagbærende stolper og bevaret indgangsparti. Endelig funktion af udhusene samt de nordlige langhuse kendes ikke endnu.

På Solar I etapen, lige øst for gårdsanlæg G7 blev der ved tidligere undersøgelser udgravet et mindre areal på 1500 m^2. På denne etape blev der fundet løse anlæg som sikkert har tilknytning til den sydlige rækkelandsby. Derudover fremkom to stenlægninger som ved forundersøgelsen mistænkendes for at være brønde, men som ved den systematiske undersøgelse viste sig at være mere gravformede anlæg.

Landsby del 2 – den midterste del af lokaliteten

Der skete der store forandringer i bebyggelsesstrukturen i Danmark omkring år 200 e.Kr. Gårdanlæggene var voksede betydeligt i størrelse. Både beboelsesdelen og stalddelen i de store bygninger var blevet meget længere, og stalddelen var nu opdelt i flere forskellige rum. Hvilket kan iagttages ved Vejen Vestermark. Der er sket et skift fra de tidlige faser til nu at opgive den meget regelrette landsbystruktur, med mindre huse på gårdene, til fordel for mere individuelt konstruerede store gårde. Man kan sammenligne to gårdsanlæg fra hhv. før 200 e.kr og fra tiden

efter 200 e.kr. med eksempler fra udgravningen. Gårdsanlæg G5 hører til den tidlige fase og har et gårdsareal på 1170 m^2, hvor hovedhuset K149 er på 127 m^2. Et af gårdsanlæggene fra efter 200 e.kr, G24 har et gårdsareal på 2400 m^2 og et hovedhus, K200, på omkring 190 m^2.

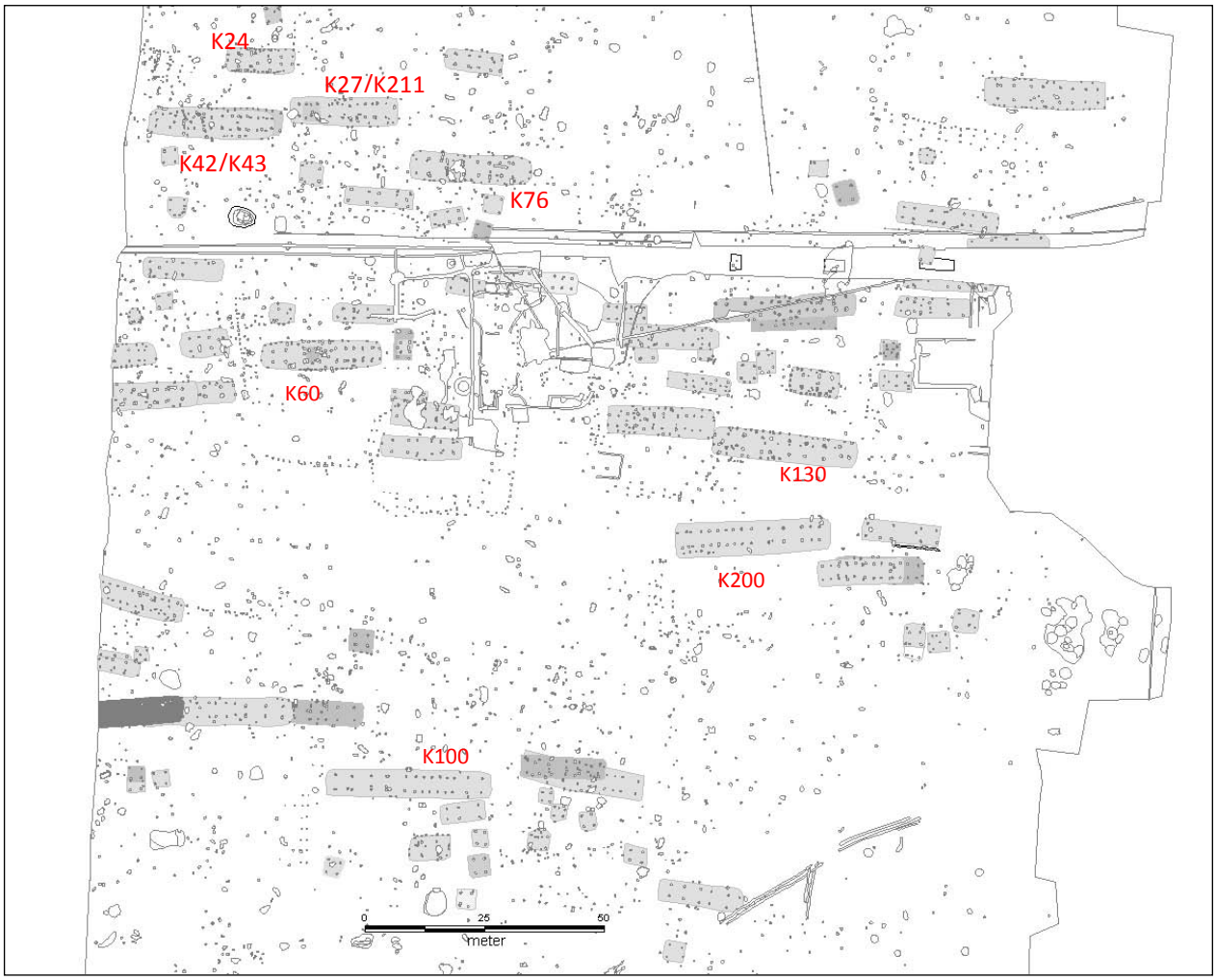

Figur 13. Oversigtsplan over den midterste del af lokaliteten. Huskonstruktionerne er markeret med gråt. Husene markeret med numre bliver omtalt nedenfor i dette afsnit. Museet på Sønderskov

I udgravningens sidst afdækkede område på den midterste del af lokaliteten er der erkendt bebyggelsesfaser fra perioden yngre romersk til ældre germansk jernalder. Huse fra 2-3.årh ligger "side om side" med huse fra 4. og 5.årh. Desværre uden gode stratigrafiske relationer, men gårdsanlæggenes indbyrdes placering kan potentielt bruges til at estimere en vis sandsynlighed for samtidighed, og kombineret med hustypologi samt fundmaterialet, dermed en faseinddeling af bebyggelsen. Arbejdet med at knytte huse, hegn og gårdsarealer sammen, for senere at kunne udskille landsbystrukturen i de forskellige faser er stadig i gang.

Udvalgte gårde

I dette afsnit beskrives et udvalgt af gårdene fra den midterste del af lokaliteten, med henblik på at fremdrage ligheder og variationer herimellem.

Gårdsanlæggene G24 og G20

Hovedhusene i disse to gårdsanlæg er så ensartet således de beskrives under et, den største forskel er at staldenden på K100 vestorienteret, hvor normen er østvendt staldende. K100 vil for sammenligningens skyld være spejlvendt i illustrationerne figur 14.

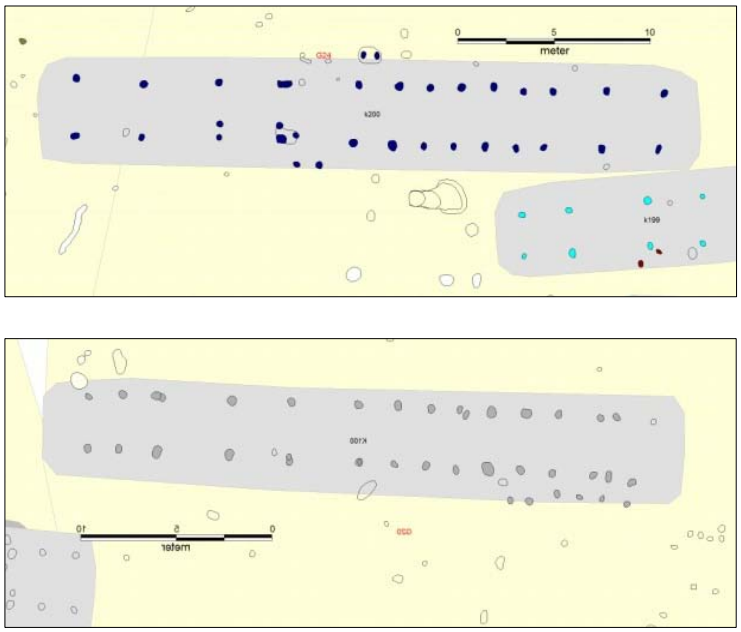

Figur 14. Oversigtsplan over langhus K200 (øverst) og K100 (nederst, her spejlvendt for sammenligningens skyld). Museet på Sønderskov

Langhus K200 (figur 14) er øst-vest orienteret og består af 13 sæt tagbærende stolper samt enkelte bevarede væg- og gavlstolper.Huset er på omkring 170-190 m² og dateres til tidlig yngre romersk jernalder 175 – 300 e.kr.

Der er en tydelig funktionsopdeling af huset med beboelse i vestdelen, indgangsområde, stald i midt- og østdelen og lade i østenden. Målt fra det østligste sæt tagbærende til gavlstolpen A9399 har langhuset minimum haft en længde på 34,1 m og en bredde på 5,4 m bredt. Beboelsesdelen består af fire tagbærende sæt i vestenden af huset, som står i let østvestvendte moduler af to sæt tagbærende stolper. Beboelsesdelen er adskilt fra staldenden i det centrale indgangsrum. Stalddelen består af syv sæt, tætstillede, tagbærende stolper Stolpehullerne har sandsynligvis fungeret som båseskillerum. Ladedelen er et ca. 5,7 m langt område i husets østlige ende, og udgøres af de to tagbærende sæt tolket som arbejds-/opbevaringsrum, da beboelsesområdet er placeret i den modsatte ende. For at opsummere kan huset inddeles i fire funktionsområder: beboelse, indgang, stald og lade.

Selve gårdsarealet er svagt afgrænset, pga. dårlig bevaring. Der er fundet to hegnsforløb mod vest. Begge var et faskinehegn, bestående af et dobbelt stolpeforløb, som tolkes som at have været fyldt op med kvas og grene. I det nord vestlige hjørne ses hegnet i vest-østlig retning. Ud fra kan man forsigtigt estimere gårdsarealets størrelse til ca. 40 meter bredt og ca. 60 meter langt, svarende til ca. 2400 m^2.

På gårdsarealet er der registreret otte udhuse, primært mod syd, som højst sandsynlig ikke har fungeret samtidigt, men har erstattet hinanden. På gårdsarealet er der ligeledes registreret en

brønd, bestående af en simpel nedgravning, ned til de vandførende lag. Antallet af de koncentrerede udhuse, kan godt sende tankerne hen i mod værkstedshytter. Nabogården mod øst har ligeledes mange små udhuse og atypiske stensamlinger i gruber. Måske har dette været landsbyfasens håndværkere.

Gårdsanlæg G17

Gårdsanlægget G17 består af langhuset K60 og minimum to udhuse(figur 15). Hegnsforløbet der afgrænser enheden er fragmenteret, hvilket betyder at det kan være svært at afgrænse området. Flere steder kunne det dog iagttages som et sadeltagshegn, en slags hegnshus der har været dækket af et halvtag med åbning ind mod gården.

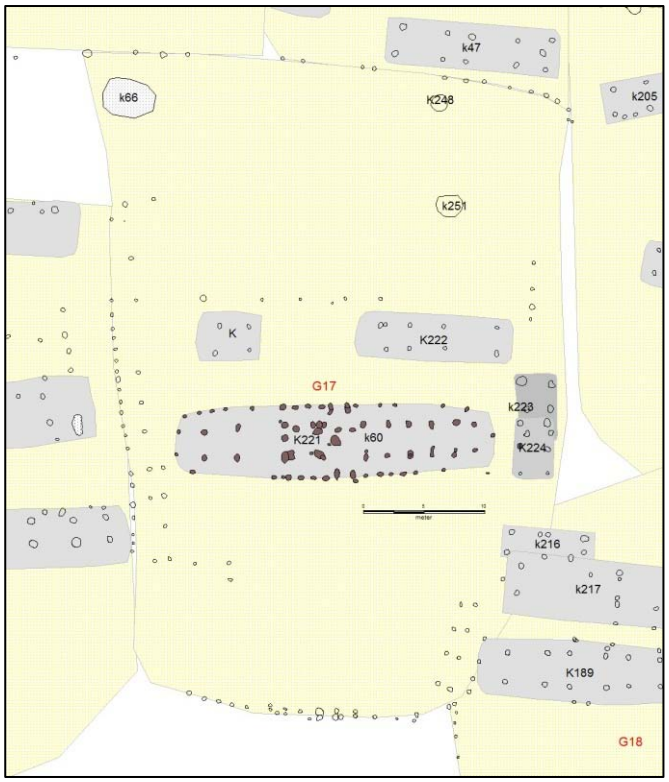

Figur 15. Oversigtsplan over G17, med langhuset, de mindre udhusesamt to kælderanlæg i det NØ-lige hjørne og det mulige grubehus i det NV-lige hjørne. Museet på Sønderskov

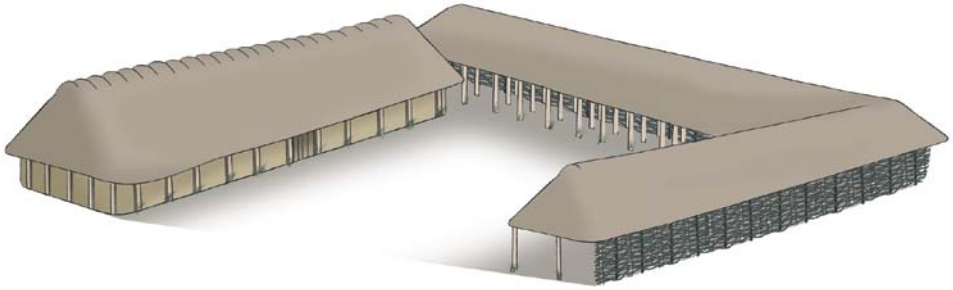

Figur 16. Illustration af gård med sadeltagshegn. Fra www.kulturarvsomvaerdi.dk

I det sydvestlige hjørne af gårdsenheden ses en åbning i hegnet som ikke skyldes nedbrydning af anlæggene. Det kan derimod være en åbning ind mod nabogården. Hegnsafgrænsningen mod nord og øst er fragmenteret og det er p.t. svært at beskrive hegnets forløb. Mod syd består hegnet af en simpelt hegns forløb med en enkelt række stolper.

Hovedhuset (se fig. 16) til dette gårdsanlæg er relativt godt bevaret, kun få vægstolper kunne ikke erkendes. Dette kan skyldes der tidligere har været skov på arealet, hvilket forstyrrer det visuelle i eftersøgningen. Den vestlige tredjedel af huset blev gravet et par måneder før den resterende del.

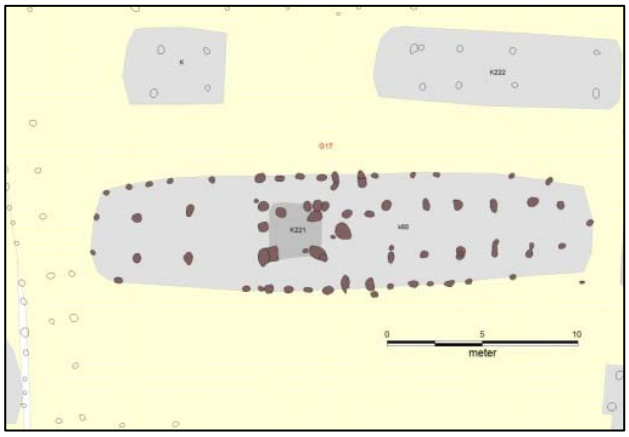

Figur 17. Langhus K60 markeret med brunt.
Museet på Sønderskov

Huset består af 10 sæt tagbærende sæt, hvor af de seks står tætstillet i staldafdelingen mod øst. Husets beboelsesdel har været placeret i vestenden, adskilt fra stalddelen ved det centralt placerede indgangsrum. Som noget kronologisk nyt på pladsen har huset et buet vægforløb, som konsekvens af en let krumning af det tagbærende forløb.

På arealet fremkom desuden et muligt grubehus, en slags nedgravet værkstedshytte. Grubehuset er usikkert, da der ikke blev fundet spor af en tagbærende konstruktion. Det er desuden muligt at grubehuset tilhører G17. Muligvis hører de to udhuse ved langhusets østlige gavl også med til gårdsenheden. Nord for langhuset på gårdsanlægget G17, er der fundet to udendørs kældre A7221 og A15994. Disse to kælderanlæg er beskrevet udførligere under afsnittet ”Udvalgte konstruktioner og anlæg”, - Kældre. Det mulige grubehus er ligeledes beskrevet under samme afsnit.

A15888 består af en sær stensøjle(se figur 18), fundet nedgravet vest for indgangen til gårdsarealet, som den eneste nedgravning i dette område. Højden på stensøjlen var72 cm. Stensøjlen var funderet på knytnæve store sten, siderne bestod af store flade kantstillede sten. En større sten dannede en vandret flade øverst. Funktionen af anlægget er ukendt og det kan være en tilfældig stenfyldt nedgravning.

Analyser af hegnsforløbet og det keramiske materiale er ikke færdigbearbejdet endnu og der foreligger ikke C-14 dateringer, men på baggrund af typologiske iagttagelser er gårdsanlægget dateret til germansk jernalder (400-600 e.kr.).

Figur 18. Stensøjle A15888 fundet indenfor indgangen til gården. Bemærk den specielle rødlige sten med hulninger nederst. Museet på Sønderskov

Gårdsanlæggene G15 og G14

Gårdsanlæg G15 består af langhusene K43 og K42(fig. 19), der formodentlig er to faser af samme gård, to små staklader og et større udhus. Gården er indkredset af et fragmentarisk hegnsforløb med enkeltrække stolper mod syd og en afgrænsning mod nabo grunden G14 i det nordøstlige hjørne. Gårdsarealets størrelse er estimeret på baggrund af det fragmenterede hegnsforløb til ca. 1200 m^2, med 30 meter fra vest mod øst og 41 m fra syd til nord. Det bebyggede areal i de to faser er hhv. 162 - 232 m^2 hvilket svarer til et langhus, en staklade og med et større udhus som varians.

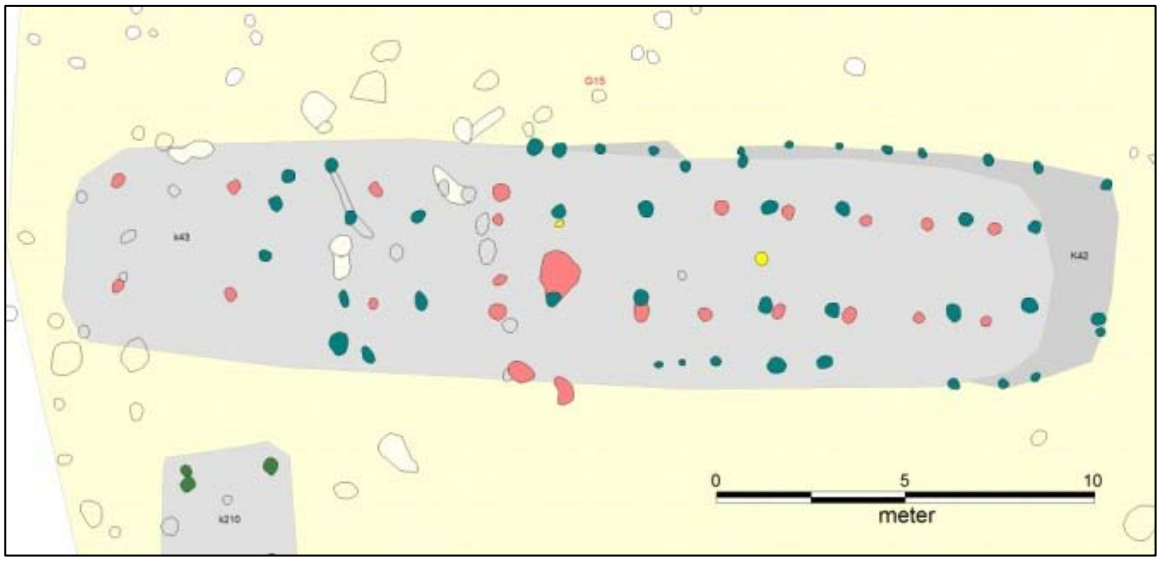

Figur 19. Plantegning af hovedhus K42 (markeret med rødt) og K43 (markeret med blåt). Museet på Sønderskov

Hovedhus K42 er Ø-V orienteret, 3-skibet langhus bestående af otte tagbærende stolpesæt fordelt på fire moduler. Store dele af de centrale og østlige vægforløb er velbevarede, mens de vest lige forløb er borte – dog er det vestlige gavlforløb endnu ikke udskilt. Især det nordlige vægforløb, som er det bedst bevarede, buer svagt og gavlene synes at have været rundede. Indgangene, som de tolkes at være placeret, er asymmetrisk placeret, således er den sydlige indgang placeret øst for konstruktionens midterakse, mens den nordlige indgang er mere centralt placeret. Modulerne er konstruerede således at de to østlige moduler er mere sammentrukne i øst-vest orientering end de to vestlige moduler. Dette indikerer, at stalden traditionsvist har været placeret i øst. Huset måler 22,2 x 5,7 m på længste og bredeste sted. Dateringen synes ud fra typologiske iagttagelser at være ældre germansk jernalder (375 – 550 e.kr.). Keramikken kunne ikke præcisere denne datering nærmere.

Det større udhus K24,(figur 20) var en smule atypisk konstrueret. Det er muligt at der har været både værksteds- og ladefunktion under samme tag. Huset er 13,6 m langt og 4,8 m bredt. Konstruktionen er et Ø-V orienteret, 3-skibet langhus med en anderledes tagbærende stolpesætning. Det tredje sæt fra vest er placeret i væggen, giver et stort brugsareal, ildstedet A5679s har formodentlig haft en central funktion i rummet. Det næste tagbærende sæt er indsnævret til samme bredde som der er imellem stolperne i østgavlen. Midtskibets bredde varierer derfor til mellem 1,5 til 4,3meter.

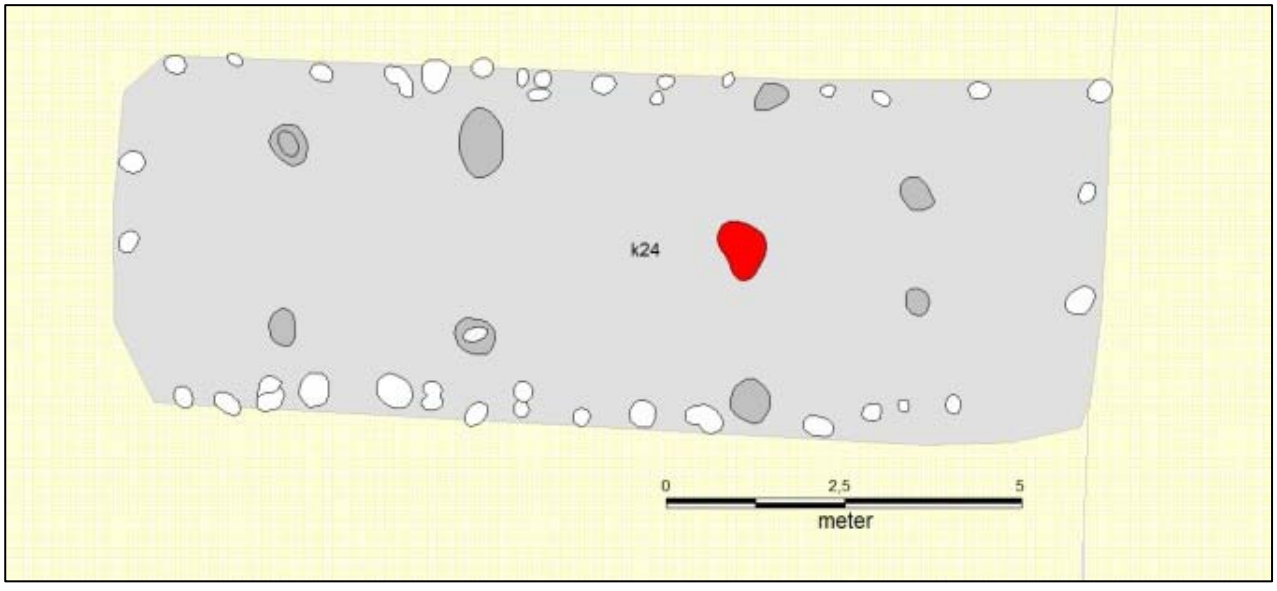

Figur 20. Plantegning af udhus K24, ildsted markeret med rødt. Museet på Sønderskov

G14

Kigger man på nabogårdsanlægget G14, kan man genfinde nogle af de samme karakteristika i langhusene som i G15. Langhuset K42 ligner K211 og K43 ligner K27. Det kunne tyde på at vi her har to samtidige nabogårde med hver to faser af hovedhuset.

Gårdsanlæg G13

Gårdsanlæg G13, ligger ved siden af G14 og G15. Langhuset K76 (se fig. 21) fra G13 har også ligheder med K27 og K43.

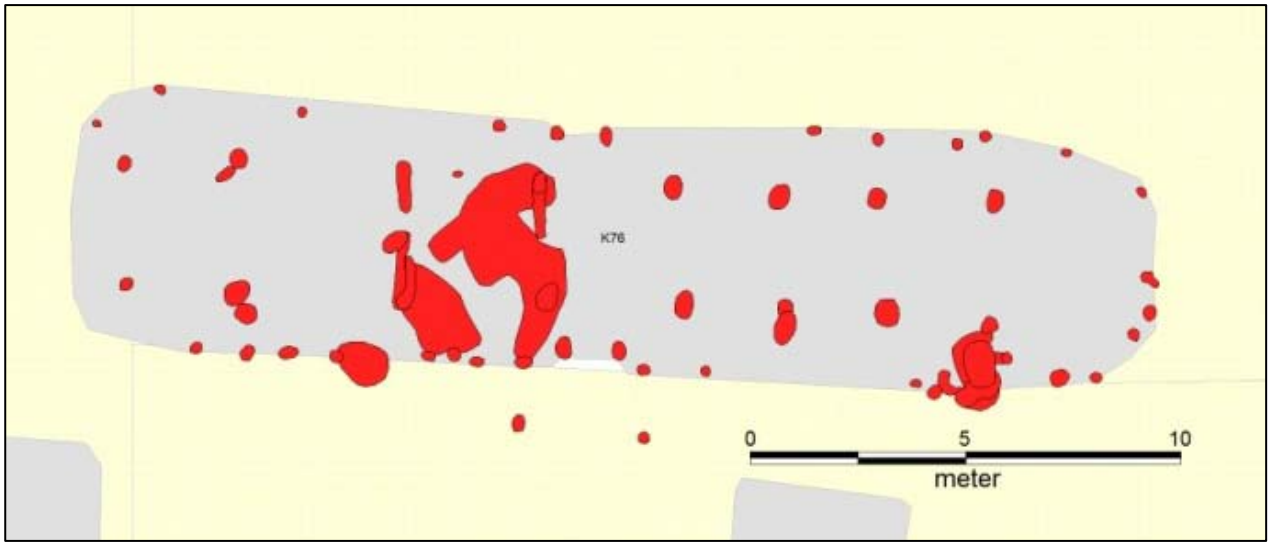

Figur 21. Langhus K76 i gårdsanlægget G13. Museet på Sønderskov

Langhus K76 er et Ø-V orienteret 3-skibet langhus med bevarede vægstolper samt indgangspartier i N- og S-væg. Huset er i sin helhed relativt velbevaret. Alle tagbærende stolper er velbevarede, og de fleste viste både spor af stolpe samt nedgravning. Det vestligste sæt tagbærende er let indtrukket og ikke så dybt nedgravet som de øvrige sæt af tagbærende stolper i konstruktionen.

Indgangsstolper var bevaret såvel i den nordlige som sydlige langside. I den nordlige langside er vægforløbet stort set ikke udskilt (trods ihærdig eftersøgning). I den sydlige langside fremkom et velbevaret vægforløb. I den østlige gavl er der registreret enkelte stolper i et buet forløb. I den vestlige gavl er ikke fremkommet gavlstolper. De manglende vestlige gavlstolper kan skyldes bevaringsforhold eller dårlige observationsmuligheder i undergrunden, da den vestligste del af arealet er blevet berørt af tidligere fladeafrømninger. Det kan også ses i sammenhæng med det vestligste tagbærende sæt stolper der er let indtrukne.

Umiddelbart syd for K76 fremkom to stolper, der indledningsvist er blevet tolket som værende et muligt vindfang til det sydlige indgangsparti i konstruktionen, da placeringen af disse stemmer overens med to af vægstolper (vindfangsstolper markeret udenfor langhuset på figur 21).

Mellem to af de tagbærende sæt fremkom et "smudslag" i beboelsesenden. Laget fremstod som et mere homogent fyld, der i den østlige ende var 1-2 cm tykt og mod vest blot et par mm tykt. Laget var diffust afgrænset, men respekterer husets afgrænsning. Der er sandsynligvis tale om et nedtrådt kulturlag/smudslag, opstået i forbindelse med husets brugsperiode (se fig. 22 og 23). I umiddelbar tilknytning til fremkom spor efter indre opdelinger i huset; mellem de tagbærende sæt

A14506-A15121 og A143241-A14342 fremkom aflange spor efter en fodremskonstruktion, på tværs af husets længderetning mellem de tagbærende sæt. Der er sandsynligvis tale om rester af indre skillerum (se figur 22 og 23).

Figur 22. Foto af smudslag og skillerum set fra nord, med skillerum som de lange mørke aftegninger. Museet på Sønderskov

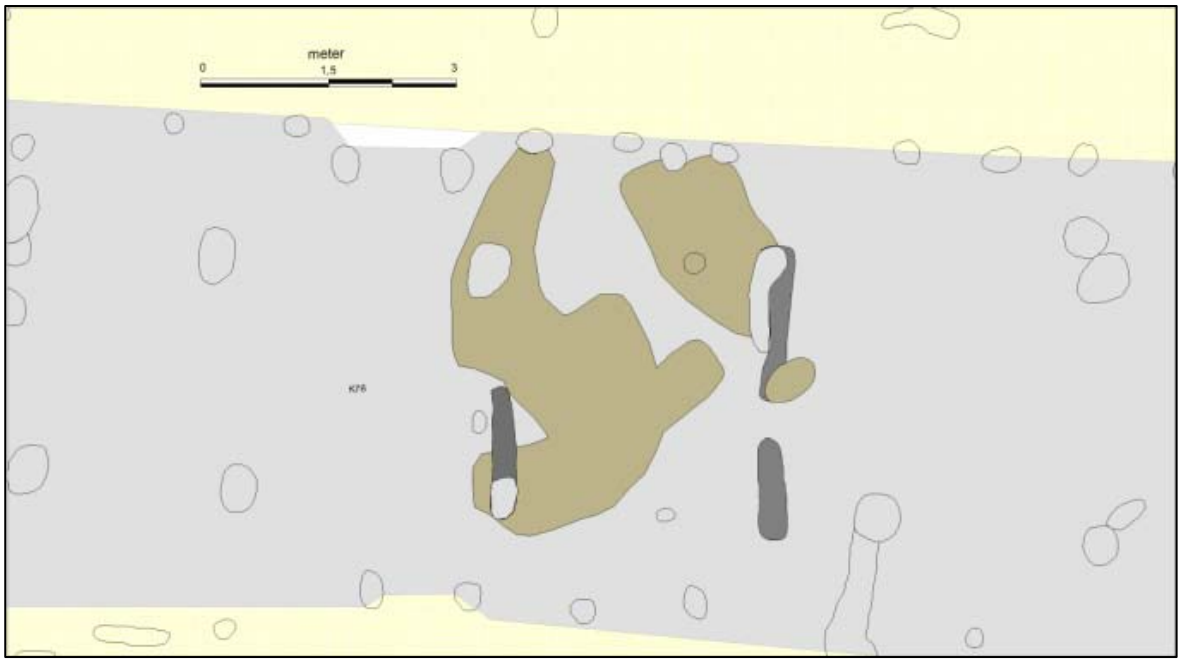

Figur 23. Plantegning af K76s skillerum (markeret med mørk grå) og smudslag (markeret med brungråt). Museet på Sønderskov

Landsby del 3 - den nordligste del af lokaliteten

På den nordligste del af lokaliteten fremkom bebyggelse primært fra yngre romersk - ældre germansk jernalder (300-600 år e. kr.). Vi kan igen erkende en tydelig parcelstruktur. Både huse og hegn er fhv. velbevaret, så der er gode muligheder for faseinddeling.

Hovedhusene har været konstrueret i en til fire faser, hvor det kun er få steder at gårdsindhegningen ikke bliver respekteret af de efterfølgende faser. Dette kan fortælle lidt om sandsynligheden for samtidighed. Der ligger masser af arbejde i at udskille de enkelte faser af huse og dertilhørende hegn og dette arbejde er endnu ikke færdiggjort.

Figur 24. Oversigtsplan over den nordlige del af feltet. Museet på Sønderskov

Gårdsanlæggene G8 og G10 (figur 28) ses pænt parcellerede side om side. Gårdene synes ensartede med et flot hovedhus og et mindre udhus på bagsiden af huset. Gårdene ses i to til tre faser. Gårdsanlæggene beskrives kort i nedenstående delafsnit.

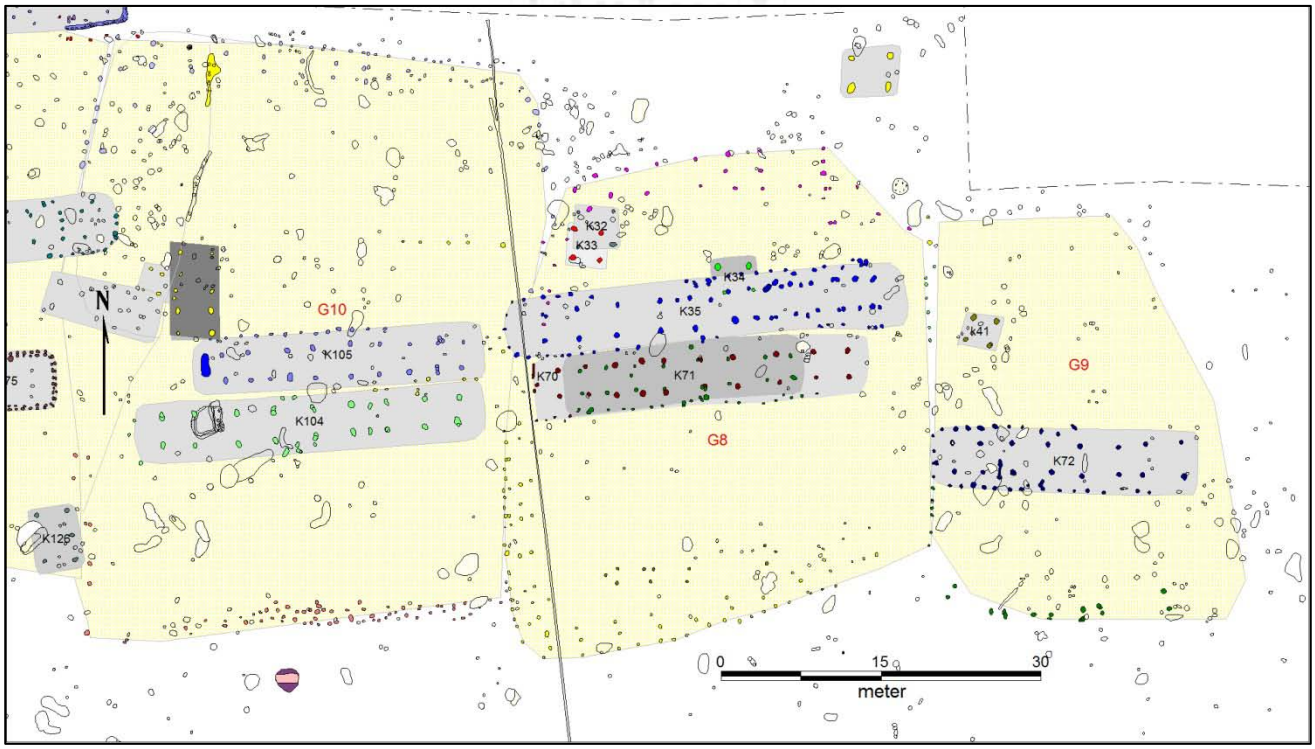

Figur 25. Oversigtsplan over G8, G9 og G10. Museet på Sønderskov

Gårdsanlæg G8

Gårdsanlægget G8 har fungeret i tre faser (figur 26). Der kunne erkendes tre hovedhuse på gårdsarealet. Disse tre har afløst hinanden, når det foregående hus ikke kunne bruges mere. Gårdens første fase opstår ved K71 og bliver efterfulgt af K70, hvilket kan ses i et par stratigrafiske relationer imellem de tagbærende sæt. Herefter formodes K35 at bliver bygget i stedet for K70. Der er dog ikke nogen stratigrafiske relationer mellem de to andre hovedhuse. K70 er en spejlet version af K35. K35's staldende vender traditionen tro mod øst, hvor i K70 den vender mod vest.

Langhus K71 er et treskibet hus med otte sæt tagbærende stolper og delvist bevarede vægstolper. Konstruktionen er øst-vest orienteret (drejet en smule mere NØ-SV). Estimeret længde 23 meter og bredde på 5,7m, svarende til 130 m^2 under tag. Indgange til indgangsrummet centralt placeret, hvilket har givet passage til dels beboelsesrum og til stald. Der ses ingen udskiftninger af de tagbærende stolper, som står med ensartet stolpesætning i staldenden mod vest og lidt mere modulsat stolpesætning i beboelsesenden mod øst. De yderste tagbærende sæt synes let indtrukne, hvilket medfører et lidt krummet forløb gennem husets længde akse.

Langhus K35 er et treskibet hus med 14 sæt tagbærende stolper og delvist bevarede vægstolper. Konstruktionen er øst-vest orienteret (drejet en smule mere NØ-SV). Estimeret længde på 37 meter og bredde på 5,8m, hvilket svarer til 212 m^2 under tag. Indgangene til indgangsrummet er centralt placeret, med passage til dels beboelse og til stald. I huset blev der gjort flere fund af keramik inkl. randskår. Der ses udskiftninger på enkelte tagbærende stolper. Huset synes modulopbygget, hvilket især er tydeligt i vestenden. De tagbærende stolper står tættere i

østenden, hvilket kan indikere en staldfunktion. Billedet sløres dog lidt af den mulighed, at huset synes at være præget af udskiftninger, hvilket kan forklare den varierende afstand imellem stolperne. Det sidste sæt tagbærende er indtrukket og der er desuden en udskiftning. Huset er opbygget af ensartede østvest orienterede moduler i den vestlige del, mens det øst for indgangsrummet, i staldenden, oprindeligt har været modulbygget med øst-vest vendte moduler som i beboelsesenden, men i hvert modul er der indsat sat et ekstra sæt tagbærende stolper.

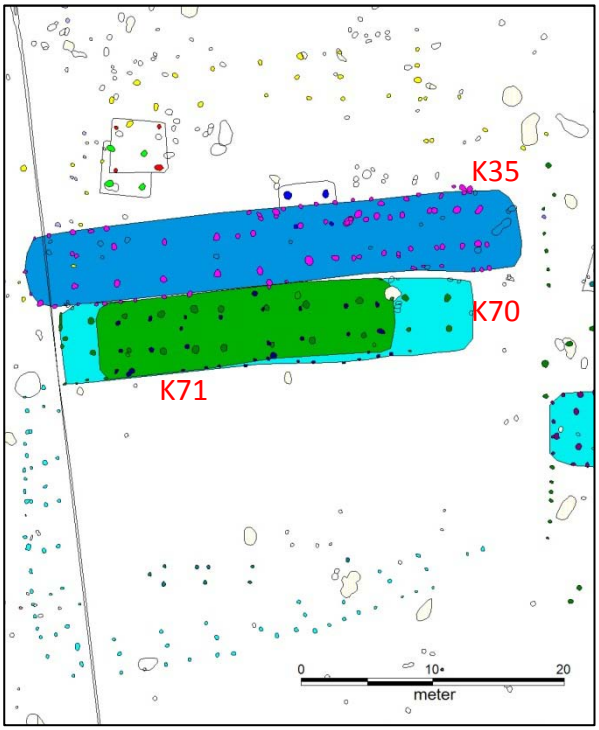

Figur 26. Plantegning af hovedhusets tre byggefaser på gårdsanlæg G8. Den yngste fase, K35 er markeret med blå, den efterfølgende fase, K70 er markeret med turkis og den ældste fase, K71 er markeret med grønt. Museet på Sønderskov

Gården er afgrænset af et sadeltagshegn mod syd og vest. Mod nord ser gården ud til at være afgrænset ved et dårligt bevaret hegnshus. Mens hegnet mod øst udgøres af en enkelt række stolper.

Gårdsanlæg G11

Denne landsbyfases mulige længste hus K17 på gårdsanlæg G11 (se figur 70), er på knap 42 meter i længden og 5,9 meter bredt, hvilket svarer til 232 m^2 under tag. Langhuset K17 er et 3-skibet hus med 11 sæt tagbærende stolper og delvist bevarede væg- og gavlstolper. Konstruktionen er øst-vest orienteret. Indgange til indgangsrummet er placeret forskudt fra midten af huset mod vest. Fra indgangsrummet har man kunnet passere til beboelse og til lade og stald. Der ses få udskiftninger på enkelte tagbærende stolper i beboelsesenden. De tagbærende sæt står med tæt ensartet stolpesætning i staldenden mod øst og med en større afstand mellem den ensartede stolpesætning i beboelsesenden mod vest.

På gårdsanlægget findes op i mod seks, måske endda flere, mindre udhuse, som ud fra konstruktionstypen adskiller sig fra hinanden, hvilket sandsynligvis forklares i deres funktion, og

ikke en forskel i datering. Der er udtaget prøver fra en del af gårdsanlæggets huse til naturvidenskabelige undersøgelser. Resultaterne heraf foreligger ikke.

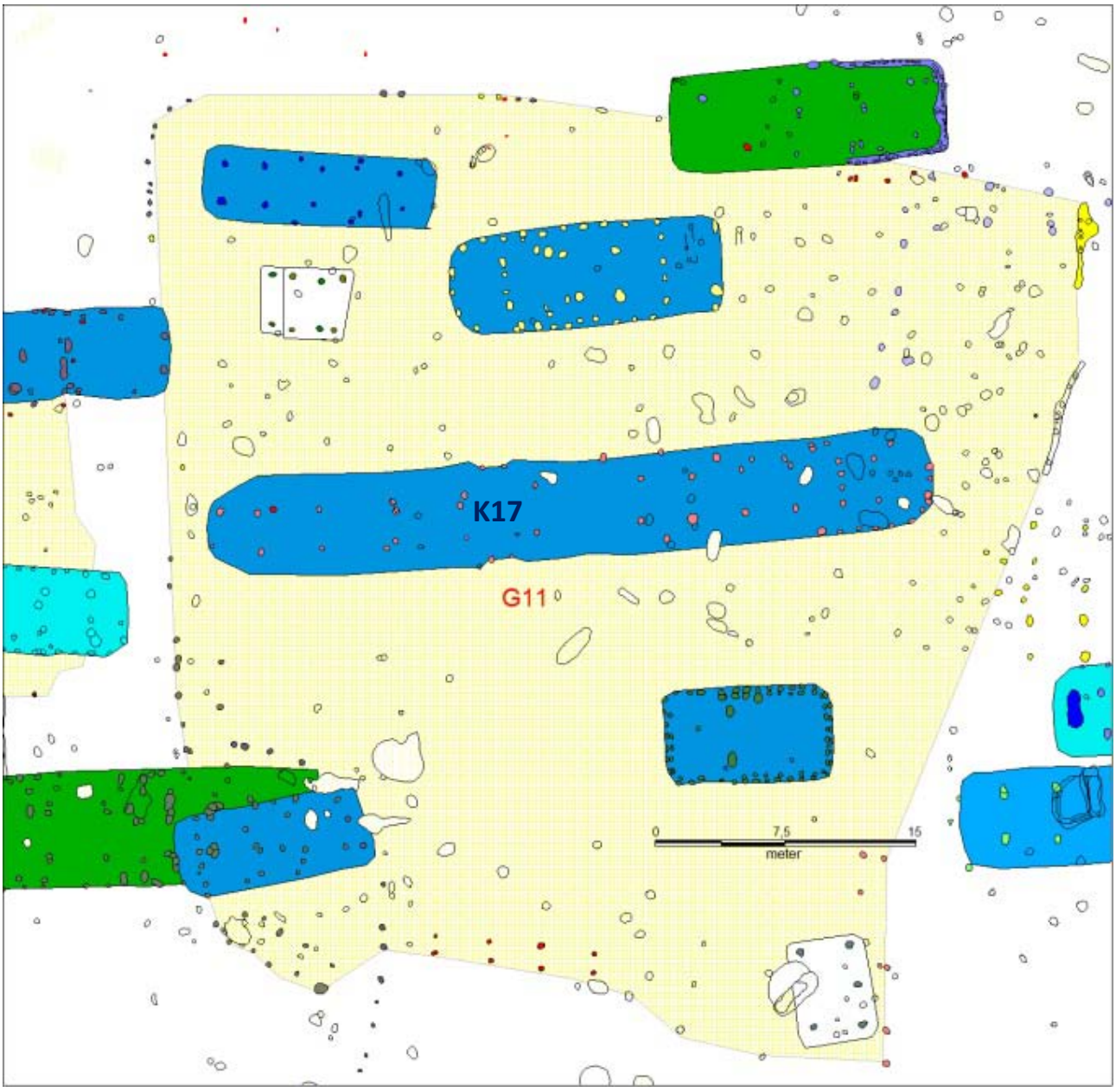

Figur 27. Plantegning af gårdsanlæg G11 med det længste langhus K17 på 42 meter samt de omkringliggende udhuse. Museet på Sønderskov

Gårdsarealet G11 er afgrænset af forskellige typer hegn i form af enkeltstolpehegn, faskinehegn samt sadeltagshegn. I det nordøstlige hjørne er der registreret to grøfter med stolper, som muligvis udgør en indgang til gårdsarealet. Der er mange ekstra stolper, særdeles i det nordøstlige hjørne, nogle hører dette gårdanlæg, andre hører til en anden del af bebyggelse. Ikke alle stolper har været mulige at tildele konstruktioner. På pladser som disse vil der altid være områder med mange ustruktureret stolper, der er svære at udrede.

Gårdsanlæg 29

I den nordligste klynge af bebyggelse på denne lokalitet er der registret fire faser af samme gårdsanlæg. Kun K1 vil blive beskrevet i det følgende afsnit. Konstruktionerne K2, K3, K4, K5, K6, K7 og K8 ligger på sammen gårdsareal og formodes at være flere faser af samme gård. Der er ingen stratigrafi mellem K1 og de nævnte konstruktioner. Fire hegn K88, K89, K90, K91, er fragmenterede separate hegn som indkredser gårdsanlæggene. K89, del af K90, formodes at tilhøre samme bebyggelsesfase som K1, hegnet er etableret inden udvidelsen af den østlige ende.

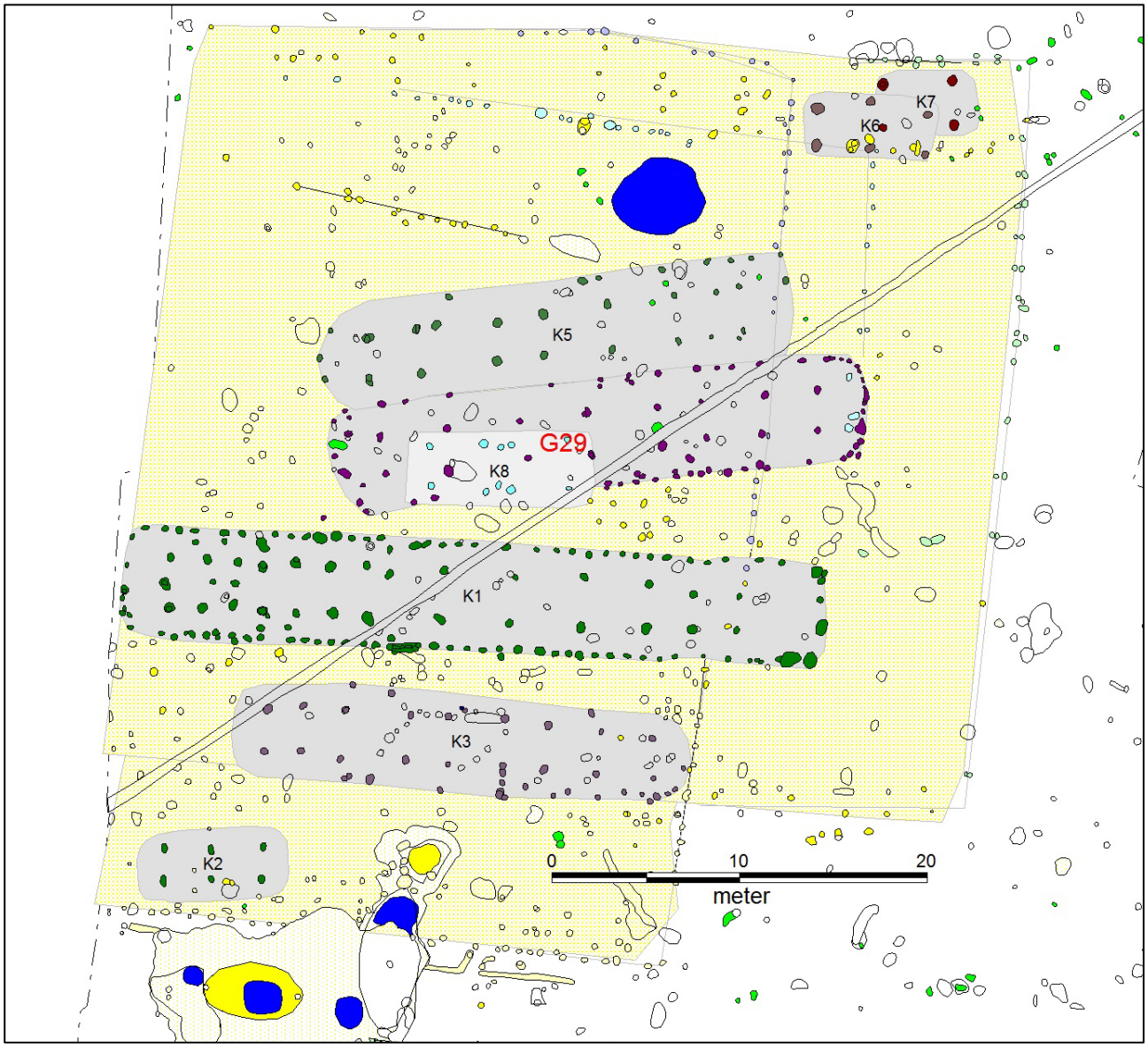

Figur 28. Oversigtsplan over den nordligste klynge af langhuse, formodentlig fra samme gårdsanlæg G29.K1 er markeret med grønt. Museet på Sønderskov

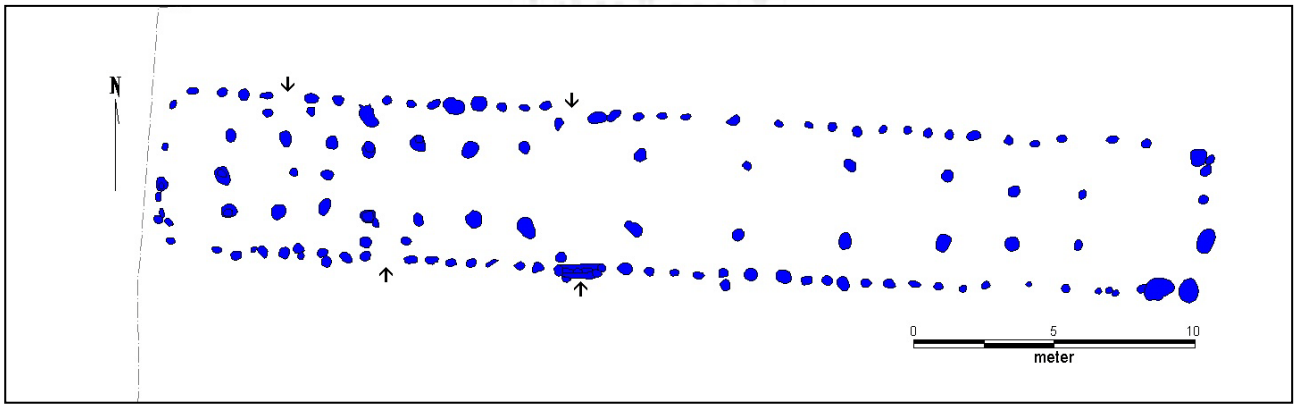

Figur 29. Langhus K1, andre faser af hegn og huse fjernet for illustrationens skyld. Pile markerer indgange til huset. Museet på Sønderskov

Langhus K1 er 37,5 meter langt og konstrueret med 13 sæt tagbærende stolper, hvoraf de to østligste sæt udgør en udvidelse. Huset er orienteret øst-vest dog lidt skævt med den vestlige gavl let forskudt mod syd og den østlige gavl let forskudt mod nord. Huset er oprindelig konstrueret af øst-vest vendte moduler. Vægstolperne er meget velbevarede og det ser ud til at væggen formodentlig har været konstrueret med kløvede planker. Indgangene er svagt forskudt i indgangsrummet og i vestenden er indgangene meget forskudt. I husets østlige ende er der foretaget en udvidelse af konstruktionen. De yderste oprindelige gavlstolper, A2605 0g A2606 er mindre og lettere indsnævret. Vægforløbet bliver indsnævret kort før de oprindelige gavlstolper. Der bygges et ekstra sæt tagbærende stolper på langhuset, foruden nye gavlstolper. Huset forlænges derved med 6,75 meter i østlig retning. Husets er på 217 m^2 og dateres typologisk til perioden germansk jernalder (400-500 e.kr).

Udvalgte konstruktioner og anlæg

Det mulige grubehus

Fra den yngre romerske jernalder ses værkstedsfunktionerne ofte placeret i grubehuse. Grubehuset er et lille delvist nedgravet hus med stampet gulv som bliver almindeligt i Danmark i den yngre jernalder, men fremkommer mest hyppigt på bopladser fra vikingetiden. Husets tag bliver båret af to kraftige stolper. Det nedgravede gulv giver gode bevaringsforhold og i disse huse finder man ofte belæg for værkstedsfunktioner, hovedsageligt i form af eller ten- og vævevægte

På pladsen fremkom muligvis et enkelt af denne type værkstedshus. Det mulige grubehus (figur 30 og 31) menes at tilhøre gården G17 med hovedhus K60, dette er dog ikke bevist endnu, idet alle hegnsstrukturer endnu ikke er uarbejdet. Alternativt kan det tilhøre gårdsanlægget G15.

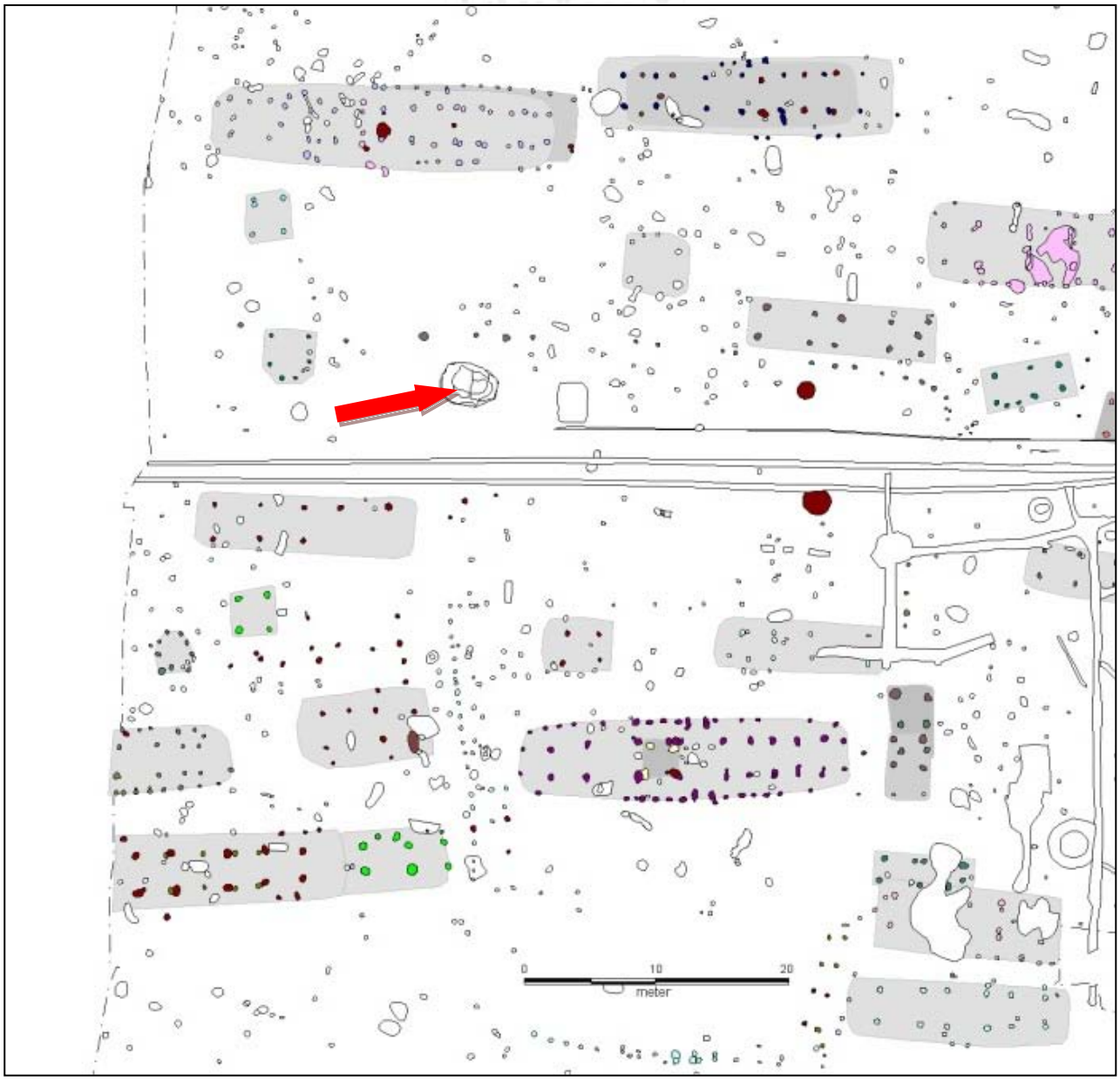

Figur 30. Gårdsanlæg G17 med mulige tilhørende grubehus, markeret med rød pil. Museet på Sønderskov

Grubehuset må betegnes som usikkert, de anlægget indeholder elementer, som for grubehuse er meget atypiske. I anlæggets NV-kvadrant blev der erkendt et tydeligt afgrænset, brolagt gulv (ses på figur 31). Dette lag er sat i et sandet lag. Brolægningen synes at grænse op til en atypisk nedgravning. En relativ dyb grøftlignende nedgravning er erkendt langs anlæggets længdeakse. Der synes ikke at være tale om en nedgravning til opstadsvæv. Dertil er nedgravningen for stor. Herved synes der at være en forbindelse mellem disse elementer. Muligvis har brolægningen fungeret som standflade ved anvendelsen af nedgravningen. På baggrund af nedgravningens dybde kan der have været en form for bearbejdning af materiale, som har krævet kølige omgivelser. Især brolægningen var overlejret af et tyndt, ildpåvirket trækulslag. Oven på dette lag var et sekundært opfyldningslag. Generelt var bundniveauet meget fladt, dog var der ujævne

niveauer i SØ og NV-kvadrant. Det var ikke muligt at erkende de tagbærende stolper, hvilket tyder på at der ikke er tale om et grubehus men i stedet en slags funktionsgrube anlagt i forbindelse med en eller anden form for håndværk. Der blev imidlertid kun fundet keramik og lidt brændt ben på grubens bund og ingen spor af egentlig værkstedsfunktion.

Figur 31. TV. Oversigtsfoto af det mulige grubehus med stenlægning i bunden. Museet på Sønderskov

Figur 32. Herunder. Foto af næsten helt lerkar fundet i anlægget. Museet på Sønderskov

På brolægningen lå en tilsyneladende tilfældigt nedkastet, kløvet kampesten. Om denne sten har haft en betydning er uvis. Der blev udtaget jordprøver fra det mulige grubehuse for muligvis at kunne analysere det materiale der ikke umiddelbart er synligt med det blotte øje. Eksempelvis makrofossiler, pollen, slagperler (forslagget sand, som opstår ved høje temperaturer), hvilket måske kan bidrage til en bedre forståelse af anlæggets funktion.

Jern og smedjeaktiviteter

I et andet gårdsanlæg G21 (figur 33), muligvis tilhørende langhus K130 fandtes jernslagge i nogle gruber og i stolpehullerne til flere af gårdens mindre huse. Husene på gårdsanlægget er usædvanlig godt og kraftigt konstrueret. Det kraftige tømmer til stolperne til både hovedhuset K130 og det mindre udhus K93 er nedgravet til op i mod 60 cm under muldjorden. Det har måske været en ressourcestærk familie, som kan have ernæret sig ved smedearbejde?

Foruden fundet af en jernøkse, er resten af det jern der er fundet på lokaliteten stærkt rustet og meget fragmenteret. Der er ikke fundet andre tydelig tegn på smedje eller jernudvindingsanlæg på pladsen.

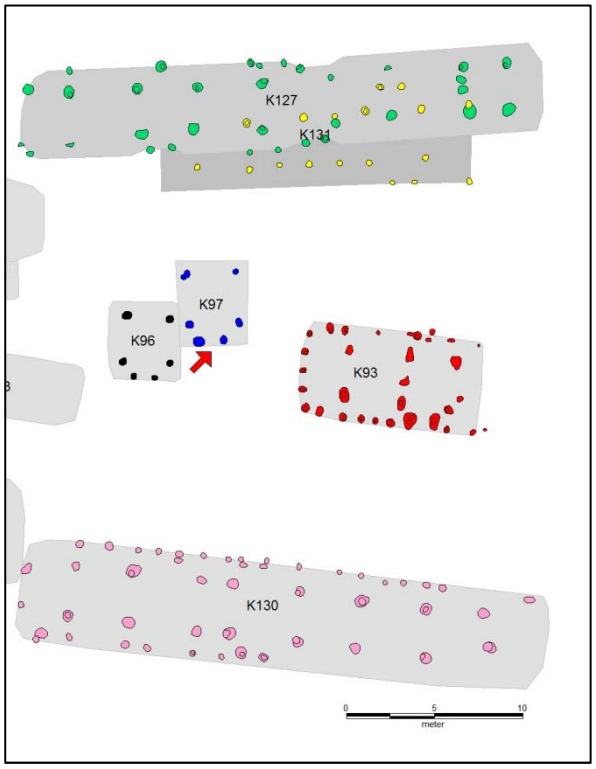

Figur 33. T.v. Renset plantegning over gårdsanlægget G21, hvor landsbyens smed måske boede? T.h. Udgravning af 50-60 cm dybe stolper til udhuset K93. Museet på Sønderskov

Brønde

Brønde betragtes pr. definition som nedgravninger, hvor bunden af anlægget når under et givent områdes vandskel. Ved denne dybde bliver anlægget vandførende, og friskt ferskvand vil konstant blive tilført. I fladen vil brøndene oftest fremstå med koncentriske cirkler, som er dannet af de vandførende lag samt som følge af lagmæssige sætninger. Dybderne på brønde afhænger af vandskellet, og der kan være meget store forskelle fra lokalitet til lokalitet. Anlæggets sider kan tage mange forskellige former alt efter undergrundsforhold og regionale tidsmæssige konstruktionsmetoder. Siderne er dog oftest tilnærmelsesvist lodrette, og synes at have været beklædt med en art foring for at forhindre siderne i at falde sammen. Denne foring kan tage forskellige former – mest almindelige er holke (hule træstammer), plankebeklædning vha. af bevidst placerede stolper, vidjeflet eller stensætning. Ofte finder man mod brøndes bund et tætpakket stenlag. Dette har fungeret som rensningsfilter, præcis som man ser det i moderne rensningsanlæg.

En art brønde kendes som kvægbrønde. Disse karakteriseres ved mindst én svagt skrånende nedgravningsside. Det antages at denne skrånende side har fungeret som rampe, således kvæg eller andet dyrehold har haft fri adgang til vand.

Figur 34. Brøndkompleks A10.331 i fladen. 19 mulige brønde ses (digitalt optegnet med hvid linje). Museet på Sønderskov

Pga. de meget våde forhold som brønde undersøges under, kan bevaringsforholdene være meget gunstige i arkæologisk henseende. Organisk materiale i alle afskygninger kan være bevaret, og fra flere lokaliteter er brøndkassen bevaret sammen men husligt affald i form af drejede trægenstande osv. I meget heldige tilfælde kan også klæde og metalgenstande være bevaret.

Ved udgravningen af Vejen Vestermark – Solar II er der fundet 22 sikre brønde og endnu tre mulige brønde. Alle, på nær fem, af de 22 sikre brønde lå fordelt i to store brøndkomplekser. Disse komplekser blev ikke totalt udgravet og hovedparten af brøndene blev udskilt i fladen - herved kan der have været flere brønde, som er overlejret af yngre brønde, og derved skjult ved råjords-niveauet. Begge komplekser var endnu stærkt vandførende, hvilket betød, at det ikke var muligt at erkende bundniveauet i flere af brøndene.

Figur 35. Brønd, A11.146 i brøndkompleks A10331 på HBV 274, set fra nord. Her ses de to niveauer i brøndens profil, markeret med sort streg. Tørvestykker markeret med rødt. Endvidere ses i det dybeste niveau den begyndende stenpakning. Brønden kunne ikke graves helt til bunden pga. indtrængende vand. Museet på Sønderskov

Brøndkompleks A10331 viste at der overordnet var tale om samme konstruktionsmetode mht. brøndene. Således viste det sig, at brøndene var gravet i to etager, hvor begge niveauer havde vertikale nedgravningskanter (figur 35). En årsag til disse etager, kan være at man ved etableringen har brugt det øvre plateau som arbejdsflade ved den dybere gravning mod vandskellet. Endvidere synes brøndene at have været foret med tørv, hvilket sås ved tynde skarpt afgrænsede silt-horisonter. Denne foring er dog ikke med sikkerhed påvist i alle brønde. Desværre var der ikke bevaret tømmer eller organisk materiale i de her erkendte brønde. Der blev dog fundet en del keramik i brøndene. Efter endt funktionstid blev alle brønde fyldt op på samme vis; nemlig med leret, relativt løst fyld og sten i forskellige størrelser. Dateringen på dette brøndkompleks er yngre romersk jernalder. Dateringen er foretaget på baggrund af den i fylden fundne keramik.

Det andet brøndkompleks, A2117, blev udgravet ved tre maskinsnit, hvorved flere brønde med sikkerhed ikke er blevet undersøgt. Brøndene hér bestod af nedgravninger med vertikale sider og uden etageinddelinger.

Figur 36. Tv. Profil af brønd, A2334 under registrering. Th. Profil af brønd A2334, bemærk de vandaflejrede horisontale lag over stenlaget i anlægget. Museet på Sønderskov

Profilerne, som der tolkedes ud fra, var dog flere steder så ødelagte af nedfaldne sten og sammenstyrtninger, at tolkninger vedrørende stratigrafi og konstruktioner var umulige at foretage. Flere steder i profilen blev der erkendt blokke af omsatte tørv, og i en enkelt brønd blev et decideret lag af fladedækkende tørv erkendt. Dette indikerer, at også flere af disse brønde var forede med tørv (figur 35, markeret med rød streg). Heller ikke i disse brønde blev der erkendt genstande i organisk materiale, men kun keramik. Efter endt anvendelsesperiode blev det samlede kompleks opfyldt med forskelligt opblandet materiale samt sten. Interessant ved disse to brøndkomplekser var, at der blev erkendt ét dybt markant stolpehul i hvert kompleks – henholdsvis 73 og 74 cm dybe. Betydningen af disse stolper er endnu ukendt, men interessevækkende er det, at det ene stolpehul indeholdt ca. et kvart kar. Dele af samme kar blev fundet som bygningsoffer i indgangspartiet i K18, som lå i umiddelbar tilknytning til det samlede grubekompleks. Dateringen på dette grubekompleks er også yngre romersk jernalder. Igen er dateringen foretaget ud fra keramik-typologier af den fundne keramik.

De tre enkeltliggende brønde blev gravet udgravet traditionelt ved et snit med maskine og efterfølgende afrensning med skovl og graveske. De to sidste enkeltliggende brønde blev udgravet ved håndkraft, disse blev registreret meget nødtørftigt pga. af store mængder indtrængende vand, hvilket forårsagede at brøndene meget hurtigt styrtede sammen. Disse viste sig dog at være ca. 120 cm dybe fra undergrundsniveau og at være relativt rundbundede. Efter endt brugsperiode er disse brønde blevet fyldt op med større sten for at forhindre det nærliggende område i at sætte sig. En anden brønd, A2937, var konstrueret på nogenlunde samme vis, som de øvrige brønde (Figur 37). Den var fladbundet og havde et tætpakket stenlag mod bunden som filter. Der var tydeligt vandaflejrede lag højt i brønden på trods af den var relativt dyb (178 cm), hvilket viser at vandspejlet har været højt i funktionsperioden. Heller ikke i denne brønd var der bevaret organisk materiale, men lidt keramik blev erkendt sammen med en drejekværn. Af det fundne

genstandsmateriale i de sekundære fyldlag er også denne brønd dateret til perioden yngre romersk jernalder.

Kælderanlæg

Et kælderanlæg betegnes som en tilnærmelsesvist ligesidet nedgravning med flad bund. Bunden bør fremstå som et gulv, og kan være stenlagt, bestå af planker eller organisk materiale i anden form eller blot bestå af hårdt stampet undergrundsmateriale eller ler. Væggene kan være konstruerede på samme vis. Oprindeligt må disse kælderanlæg have haft en form for låg. Dette har fungeret isolerende og har beskyttet kælderens indhold mod dyr i det tilfælde anlægget har befundet sig uden for en bygning. I husene har disse mulige låg fungeret som trædeplade, hvorved rumarealet kunne udnyttes optimalt. Kældre har således både kunne være placeret i og uden for huse. I de tilfælde, hvor kælderanlæggene ligger uden for egentlige konstruktioner, må det antages, at de må have befundet sig på et givent gårdsanlæg. I heldige tilfælde er kælderens anvendelsesperiode ophørt meget pludseligt, som f.eks. brand. Dette kan resultere i at kælderens vægge styrter sammen omkring de opbevarede objekter eller genstande, så de ligger på deres oprindelige placeringer (*In Situ*) endnu i dag.

Kælderanlæg er således ikke at forveksle med nutidens kældre eller krybekældre, som man udnytter som egentlige rum og ofte kan stå oprejst i. De skal snarere opfattes som nedgravede, jordkølede opbevaringsrum – vel en slags forløber for de senere fadebure.Der er ikke erkendt og undersøgt mange kælderanlæg fra yngre romersk jernalder samt germansk jernalder i Danmark. De fleste erkendte kældre fra jernalderen stammer fra perioden førromersk til ældre romersk jernalder.

På lokaliteten Vejen Vester mark – Solar II er der erkendt fem kælderanlæg. Tre af disse er placeret i langhuse og må derfor antages at høre til disse konstruktioner. De to sidste kælderanlæg befinder sig muligvis indenfor sammen gårdareal, men uden for en konstruktion.

Et af kælderanlæggene som befinder sig uden for en konstruktion, A7221, var cirkulært i fladen og ligeledes ved bunden (figur 37). Ved fladen havde anlægget en diameter på ca. 130 cm. Dette anlægs brugsperiode antages ikke at være ophørt pludseligt, da alle genstande var fjernet fra bunden. Dog var en del af den rundede, svagt skrånende væg faldet sammen på et uvist tidspunkt. Dette kan være sket da man har taget kælderen ud af funktion. At anlægget er bevist blevet fyldt, er tydeligt, da fylden indeholdt flere fund, såsom brændt knogle og keramik. Dette kælderanlæg adskiller sig fra de øvrige kældre, ved at have et brolagt gulvparti og stensatte vægge. Gulvet var nedlagt således, at stenene udgjorde tre koncentriske cirkler. Stenene, som udgjorde væggene, var sat i den meget lerede undergrund, som herved har fungeret, som en art mørtel. Vægstenene var ikke umiddelbart placeret med henblik på nogen form for æstetik. Én vægsten var dog interessant, da der var tale om en genanvendt slibesten. Denne kælder dateres på baggrund af keramikken i den sekundære fyld til perioden yngre romersk jernalder.

Figur 37. Gulvlag i cirkulær kælder, A7221, fra HBV 274. Bemærk hvorledes gulvlaget tydeligt er brolagt og hvordan den ene side, som var stensat med store sten, er faldet ind over gulvlaget. Museet på Sønderskov

To kældre, A12.823 og A10.789, synes at være konstrueret på ens vis (se hhv. figur 38, 39). Anlæggene målte ved fladen henholdsvis 200x154 cm og 250x185 cm og var 74 og 65 cm dybe. Begge var placeret i huse fra yngre romersk jernalder. Begge kældre var i fladen aflangt rektangulære og havde samme form og fladeareal mod den meget plane bund. Begge kældre blev fladegravet stratigrafisk, og herved blev vægspor erkendt i form af smalle brunlige forløb langs nedgravningskanterne. At væggene havde været konstruerede af planker var herved erkendt – men om der er tale om horisontalt på hinanden liggende planker, eller vertikalt stående planker er usikkert. Mest sandsynligt har plankerne ligget på hinanden falset sammen støttet af enkelte mindre nedrammede pæle. Én sådan pæl fandtes endnu stående ved midten af sydgavlen i A10.789. Gulvene har været primitive lerstampede gulve, hvor der blev erkendt et overlejrende smudslag. I A12.823 blev der erkendt en længere smudsfrekvens, hvilket indikerer en længere anvendelsesperiode.

Figur 38. Kælder A12.823 med flere smudshorisonter, hvilket er det grå materiale på bunden af kælderen. Museet på Sønderskov

Kældrenes anvendelsesperiode er ophørt meget forskelligt. A12.823 (figur 38) synes at være bevidst tømt for alle genstande og derpå opfyldt med en blanding af kulturjord og flere større sten. A10.789 (figur 39)derimod er med sikkerhed brændt – muligvis sammen med det tilknyttede langhus. Som følge af denne ødelæggende brænd, er kælderens vægge faldet sammen hvorved kælderens indhold blev indkapslet *In Situ.* Herved blev der ved udgravningen af denne kælder gjort fund af fin, omend ituslået, husholdningskeramik, samt endnu bevaret forkullet organisk materiale. Efter branden blev kælderen opfyldt med kulturjord og igen flere større sten.

Figur 39. Foto af et af de mange lerkar fra kælderen A10.789. Museet på Sønderskov

Disse omtalte større sten fra kældrenes opfyldningslag, var særlige da langt hovedparten havde store plane sider. Muligvis kan der hér være tale om stene fra selve huskonstruktionens gulvlag, som efter huset er gået ud af brug er blevet en del af den sekundære fyld. Sådanne sten blev også erkendt i den fjerde kælder. Denne kælder regnes endnu kun for en mulig kælder, men placering samt form sandsynliggør, der er tale om et anlæg med kælderfunktioner. Dog blev der ikke

erkendt egentlige gulv- eller vægpartier, som i de øvrige kældre. Dette kan dog forklares ved at denne kælder er ældre end de øvrige, samt af mere primitiv karakter. Dette anlæg var placeret i et hus, som udgjorde en ældste fase af tre huse, hvor A12.823 (figur 45) befandt sig i det yngste hus. Anlægget er i fladen tilnærmelsesvist cirkulært og måler 148 cm i diameter, hvilket er meget lig A7221. I dybden målte anlægget 84 cm, hvilken modsvarer alle øvrige kælderanlæg. Væggene var let skrånende, hvilket resulterede i et fladbundet areal med en diameter på ca. 60 cm. Anlæggets anvendelsesperiode synes at være bevidst afsluttet, hvilket resulterede i et tilnærmelsesvist fundtomt anlæg. Få keramikskår og en enkelt knusesten blev dog erkendt i de sekundære opfyldslag. Muligvis er dette anlæg taget ud af funktion, da huset, som det knyttes til, blev flyttet få meter mod nord.

De to kældre, som var tilnærmelsesvist ens i konstruktionen, har lignende paralleller i denne region, og muligvis er der tale om en særtype. Ved udgravningen Solvang ved Brørup, blev således udgravet en kælder meget lige de hér beskrevne. Endvidere blev der på lokaliteten Holsted Overmark undersøgt et anlæg, som var konstrueret på samme vis om end i mindre skala.

Figur 40. Herover: Til venstre ses kælder A10.789 i fladen. Det mørkere lag er et smudslag, som ligger umiddelbart på gulvlaget. Billedet til højre viser profilen i samme kælder. Bemærk hvorledes de sorte lag knækker ind over smudslaget, markeret med røde pile. Dette er kælderens vægge, der er faldet sammen. Museet på Sønderskov

Der blev taget flere jordprøver af hvert kælderanlæg. Disse vil blive fagligt undersøgt for trækul og andet forkullet organisk materiale såsom korn, andre planter etc. Med fund af korn vil man ved hjælp af ^{14}C-dateringsmetoden kunne datere anlæggene relativt nøjagtigt. Ved hjælp af disse dateringer, vil vi efterfølgende være i stand til at præcisere de eksisterende typologier over den fundne keramik. Et sådant typologisk skema over områdets keramik, vil komme fremtidens arkæologi til stor nytte.

Af prøverne af det forkullede organiske materiale, hvis et sådan skulle vise sig at være til stede, kan vi få lavet makrofossil-analyser, som vil kunne berette om, hvad der er blevet opbevaret i kældrene og herved give en større forståelse for denne anlægstype. Et eksempel herpå er analyserne af kælderen fra Solvang. Disse resulterede i analyser af et massivt kornmateriale

Ovne

På lokaliteten har vi undersøgt otte anlæg, der tolkes som ovne (markeret med røde pile på nedenstående figur 41), hvoraf mindst to med sikkerhed har været beregnet til keramikbrænding. De var alle bevaret som ovale, relativt dybe stenpakkede, rundbundede nedgravninger indeholdende brændt ler, trækul og keramikskår. Det er muligt at der har været flere ovne, hvor de er tolket som mere anonyme, ikke funktionskendte gruber.

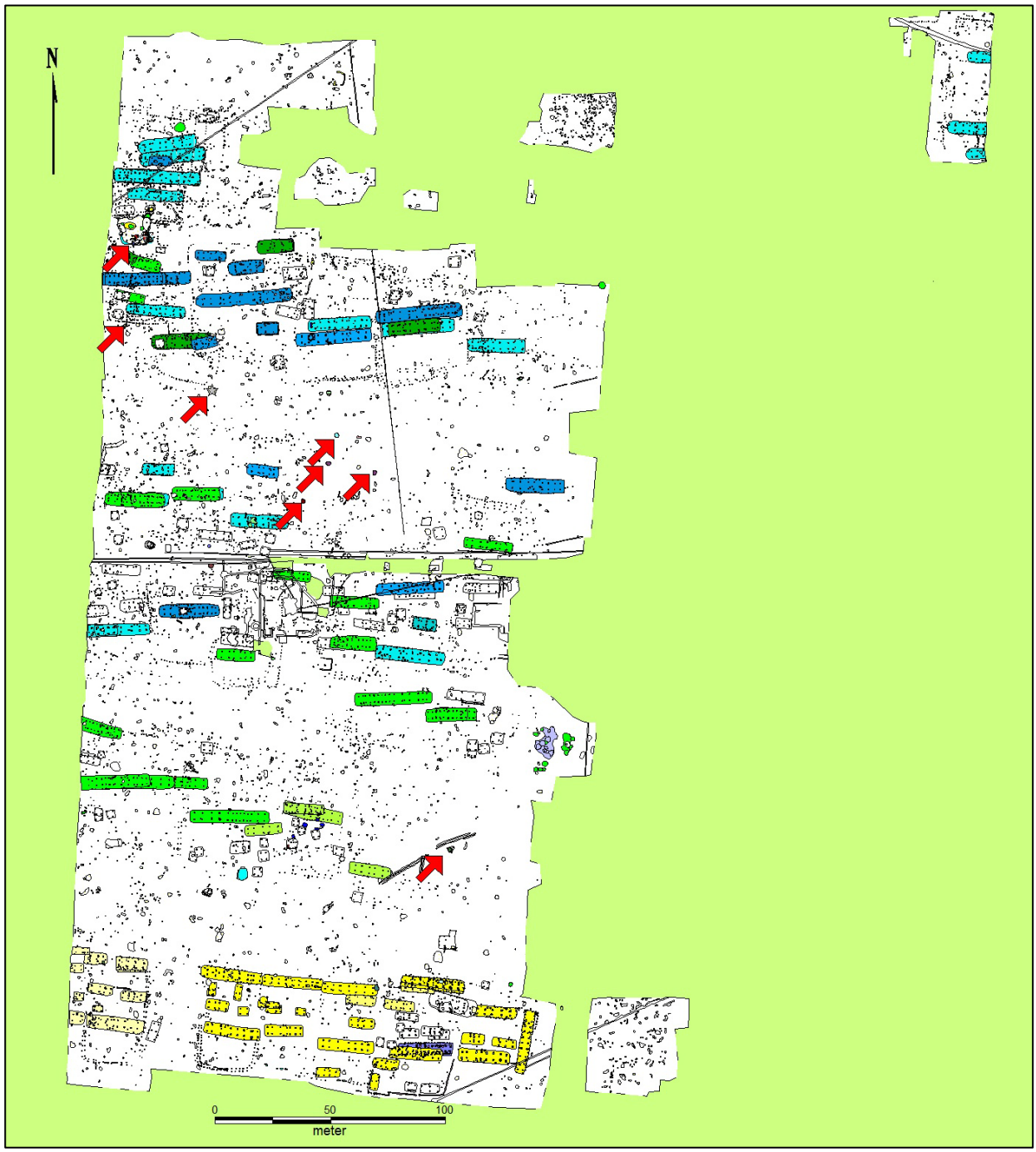

Figur 41. Oversigtsplan med markering af ovne (rød pil). Museet på Sønderskov

Figur 42. Udgravning af en stenpakket nedgravning A6843. Museet på Sønderskov

Ved udgravningen af ovnanlæg A14209, som blev udgravet stratigrafisk, blev det klart, at der var tale om de nederste dele af ovnkamre (se nedenstående figurer). Denne ovn bestod af et ovalt ovnkammer med en kollapset lerkappe. Bunden af ovnkammeret bestod af en 70 cm dyb rundbundet grube, hvor de øverste sten var ildskørnede. Op imod ovnkammeret var en firkantet indfyrings og udskrabsgrube, også med kollapset lerkappe. En yderligere gevinst ved den tilnærmelsesvist fuldt bevarede ovn var tre horisonter af fejlbrændt keramik, som var skrabet ud i indfyringen/udskrabsgrube. Dateringen på disse ovne er yngre romersk – ældre germansk jernalder.

Ovnenes bevaringsgrad er meget forskellig. En af de bedst bevarede keramikovne (A14209), der ses på nedenstående fotos, har en stenpakning i bunden, en velbevaret lerkappe samt stensat indfyringshul med flere horisonter af fejlbrændt keramik og trækul. Ovnen har sandsynligvis været brugt flere gange. Tre horisonter der kunne udskilles, antyder mindst tre brændinger. I lerkappens fragmenter ses aftrykket af vidjer, som lerkappen har været bygget op omkring. Velbevarede ovne som denne, kan være med at besvare spørgsmål om konstruktion og funktionen af denne ovntype, der er derfor taget prøver for senere at kunne analysere materialet naturvidenskabeligt.

Figur 43. Profil af ovn A14209, med brolægning i bunden og lerkappe henover. Set fra nord. Museet på Sønderskov

Figur 45. Oversigtsfoto af ovn A14209, med lerkappen henover kammeret. Set fra vest. Museet på Sønderskov

Figur 44. Oversigtsfoto af den fladeafdækkede ovn A14209 hvor indfyringshullet er sat af kantstillede sten. Set fra vest. Museet på Sønderskov

Øksen

Der blev gjort et ganske særligt fund i et af anlæggene ved udgravningen i form af en økse. Da øksen fremkom, blev anlægget i første omgang tolket som -og derfor gravet som, en grav. Efterfølgende blev anlægget revurderet idet det havde en del ligheder med den formodede rodvælter der fremkom to meter lige syd for. Man har muligvis villet fælde de træer der stod i vejen for det nye hus, hvorved øksen er brækket af skaftet. Det sydlige hus ligger over den rodvælter der ligger i huset. Derfor må vi antage, at træet er blevet fældet før bygningen af huset (se figur 46). Det er dog også muligt at der er tale om en bevidst nedlagt genstand i form af en gravgave.

Figur 46. Plantegning med udsnit af feltet, hvor fundet af økse X1089 blev gjort. Fundstedet er markeret med rød pil. Museet på Sønderskov

Øksen er ca. 16 cm lang og 7-8 cm bred ved æggen. Øksen er af en type, som kendes fra hele den romerske jernalder og ældre germansk jernalder. Der findes paralleller i gravfund og våbenofferfund. Udover våbenmoserne er der kun 16 kendte lokaliteter i Danmark med fund økser fra romertid til og med vikingetid (Xenia. Pauli Jensen pr. mailkorrespondance).

Øksen menes at være funktionsbestemt til en våbenøkse, nærmere bestemmelse kommer efter endt konservering. Denne type økse kendes også fra det mellemeuropæiske Barbaricum. Dette taler mere for at det er en gravgave og ikke en tabt håndværksøkse.

Figur 47. Røntgenfoto af økse X1089 fra A13833. Konserveringscenter Vest

Figur 48. Foto af økse undervejs i konservering. Museet på Sønderskov

Yngre stenalder

En mulig stenaldergrav

På lokaliteten er der fundet belæg for aktivitet fra stenalderen. Et af de anlæg der formodes at være fra stenalderen, er A7580 (se figur 49). Anlægget består af en stensat formodentlig gravlægning i 51cm dybde. Stenlægningens flademål er 147cm i længden og 90 cm i bredden. Der blev fundet små flintafslag i anlægget, der ikke er nærmere daterbare. Jordprøver taget fra anlægget, er sendt til naturvidenskabeligt gennemsyn for makrofossiler. En af de lokale som kom forbi udgravningen kunne fremvise en flintøkse, som han mente at have fundet på marken i nærheden af disse stenalderanlæg. Øksen kan dateres til perioden Enkeltgravstid (2800-2350

f.kr.). Det må dog anses for meget usikkert om øksen hører til en grav i nærheden, ligesom anlæggets datering og funktion må betegnes som usikker.

Figur 49. A7580, stenlægning formodentlig en grav fra stenalderen. Museet på Sønderskov

Et muligt forsænket gulv

Et af de nærmere daterbare anlæg fra yngre stenalder er A15656. Anlæggets udformning leder tankerne hen på et forsænket husgulv med en stenrøse, som dem vi kender i rigt tal fra lokalområdet, bl.a. fra udgravningerne ved Kongehøj og Mannehøj vest for Vejen. Den formodede forsænkning er 4,2 meter lang og 3,5 meter bred. Der blev ikke iagttaget stolpehuller i forbindelse med konstruktionen og det må derfor anses for en usikker tolkning. I anlægget blev der fundet et lerkar, en fragmenteret økse, en slibesten og korn. (fundsteder er markeret på figur 51).

Figur 50. Mulig forsænket hustomt fra Enkeltgravskultur, A15656. Museet på Sønderskov

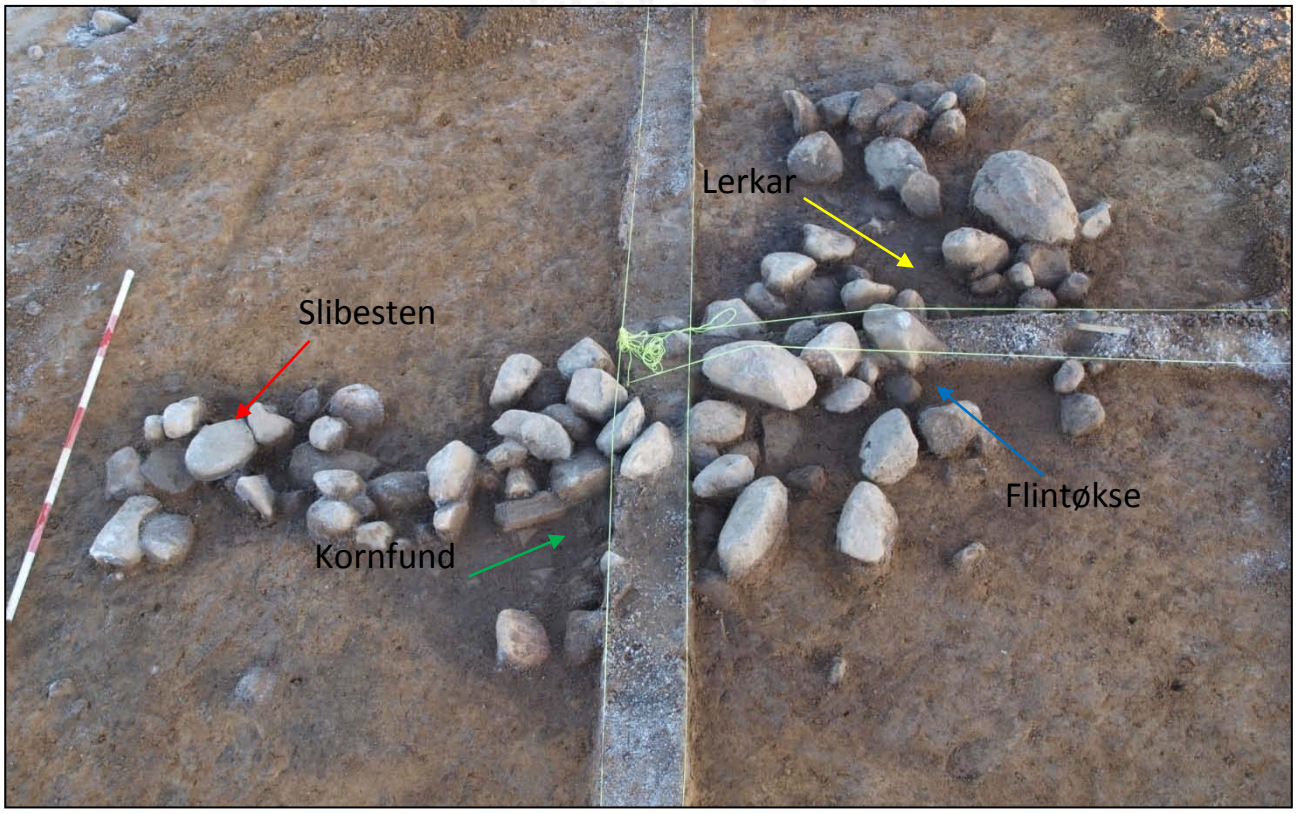

Figur 51. Stenrøsen fra den mulige forsænkede hustomt fra Enkeltgravskulturen A15656. Pilene markerer fundstederne for div. genstande. Museet på Sønderskov

Figur 52. Fund fra den mulige forsænkning. Tv. Fint lerkar(x1462) fra Enkeltgravskulturen. Th. Foto af fragmenteret økse (x1516) fra Enkeltgravskulturen. Museet på Sønderskov

Andre anlæg

Ved undersøgelsen af Solar I fremkom to stenfyldte ovale gruber der muligvis kan tolkes som grave. Der var dog intet gravmateriale tilstede i nedgravningerne, hverken i form af skeletrester eller gravgaver. Nedgravningerne kan således ikke dateres og det er ikke muligt med sikkerhed at afgøre om der er tale om egentlige grave. Nedgravningernes indre mål er mellem 190 og 230 cm i længden og 50 cm i bredden.

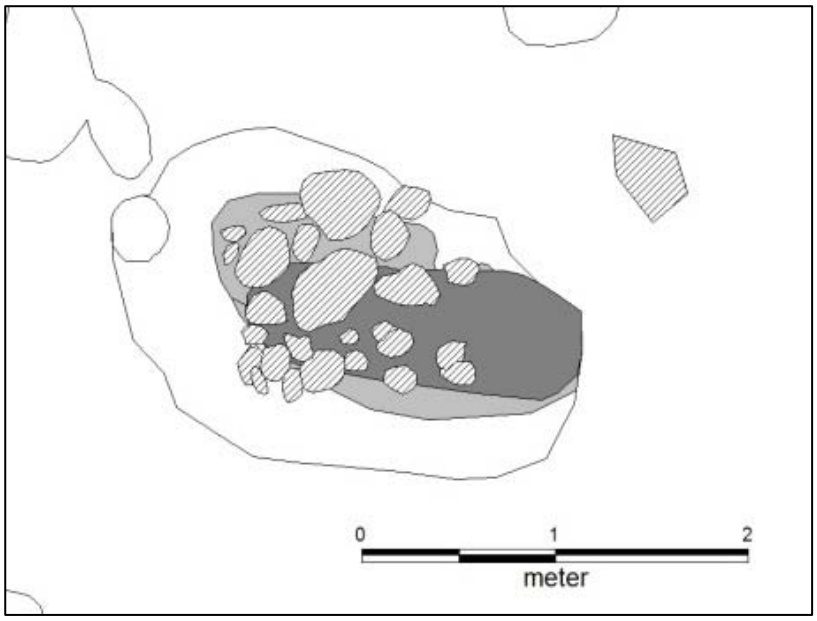

Figur 53. Oversigtsplan over den mulige grav A1712. Museet på Sønderskov

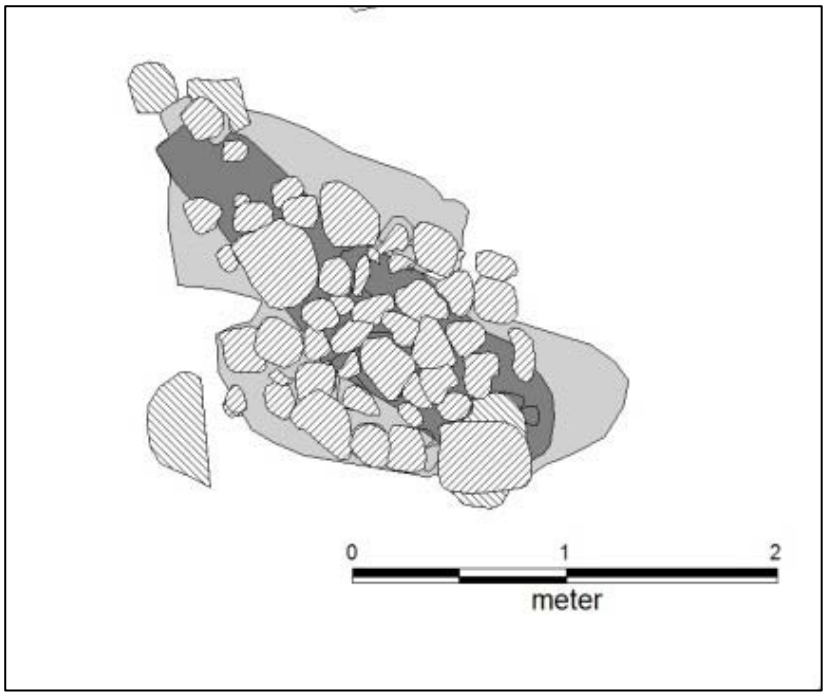

Figur 54. Oversigtsplan over den mulige grav A1719. Museet på Søndersko

Udgravningsdata

Den systematiske undersøgelse blev påbegyndt d.19. maj 2008 og feltarbejdet blev afsluttet d.2. juni 2010. Udgravningsleder var BA i Forhistorisk arkæologi, Anita Terp (AT), med Cand.mag. i Renæssance- og Middelalderarkæologi, Lars Grundvad som feltassistent. De første par måneder af udgravningen havde museet svært ved at skaffe arkæologer pga. den store udgravningsaktivitet over hele landet. Vi lånte et par arbejdsmænd fra Frisesdahl A/S og vha. god kontakt til andre museer og andre arkæologer kunne vi låne mandskab i opstarten.

Liste over medarbejdere

Navn	Initialer	Grad
Anders Hartvig	AH	Cand.mag.. i Renæssance- og Middelalderarkæologi
Anita Terp	AT	BA i Forhistorisk Arkæologi
Bente Grundvad Nielsen	BGN	Stud. Mag. i Renæssance- og Middelalderarkæologi
Birgitte Ribert	BR	BA i Forhistorisk Arkæologi
Brigitte Graf	BG	
Britt Petersen	BP	BA i Forhistorisk Arkæologi
Christian Thomsen	CT	Stud. Mag. i Renæssance- og Middelalderarkæologi
Dorthe Tøfting	DT	Cand. Mag. Forhistorisk Arkæologi
Heidi Meiniche	HM	Cand.mag.. i Renæssance- og Middelalderarkæologi
Janne Krøtel	JK	Stud. Mag. i Renæssance- og Middelalderarkæologi
Jasper Have Horstmann	JHH	BA i Forhistorisk Arkæologi
Jens Theodor Saugbjerg	JTS	Stud. Mag. i Renæssance- og Middelalderarkæologi
Karen Bjelke Fisker	KBF	Stud. Mag. Forhistorisk Arkæologi
Kristoffer Hall	KH	Arbejdsmand
Lars Grundvad	LG	Cand.mag.. i Renæssance- og Middelalderarkæologi
Lisa Gjelstrup Kristensen	LGK	BA i Forhistorisk Arkæologi
Louise Søndergård	LS	Cand. Mag. Klassisk Arkæologi
Louise Villadsen	LV	Stud. Mag. Forhistorisk Arkæologi
Maria Wehde	MW	Stud. Mag. Forhistorisk Arkæologi
Martin Egelund Poulsen	MEP	Mag. Art. Forhistorisk Arkæologi
Mette Hansen	MH	Stud. Mag. Forhistorisk Arkæologi
Michael Alrø Jensen	MAJ	Cand.mag.. i Renæssance- og Middelalderarkæologi
Nilas Møller	NM	Stud. Mag. Forhistorisk Arkæologi
Rikke Olafson	RO	Stud. Mag. Forhistorisk Arkæologi
Scott Dollar	SD	MA Arkæologi
Susan Pallesen	SP	Stud. Mag. Forhistorisk Arkæologi

Al maskinarbejde såsom muldafrømning eller dozerarbejde blev foretaget af entreprenør Frisesdahl A/S. Mandskabsvogn og redskabscontainer blev lejet hos Bilsby A/S.

Udgravningen blev foretaget af Museet på Sønderskov, på foranledning af Vejen Kommune, Rådhuspassagen 3, 6600 Vejen, som følge af større industriudstykninger. Undersøgelsen er foretaget på baggrund af § 26 stk. 2, 1. pkt. i Museumsloven á 2001. Vejen Kommune finansierede projektet, da de ønsker at sælge matriklen som byggeklar og derved fri for arkæologi.

Sagsgangen har foregået ved brevveksling mellem Museet på Sønderskov, Kulturarvsstyrelsen (Kulturstyrelsen) og Vejen Kommune. Budget for den arkæologiske undersøgelse af Solar I etape er godkendt af Kulturarvsstyrelsen d.1. februar 2008 og på vegne af Peter Hansen, Vejen Kommune har Lene Czyz Nielsen godkendt budgettet d. 28. januar 2008. Budget for den arkæologiske undersøgelse af Solar II etape er godkendt af Kulturarvsstyrelsen d. 15. maj 2008 og af Peter Hansen fra Vejen Kommune d. 20. juni 2008.

Der er lavet 10 delafregninger gennem udgravningens forløb, suppleret med statusrapporter til bygherre. Museet på Sønderskov er ansvarlig for de arkæologiske undersøgelser og al originaldokumentation samt fundmateriale forefindes på Museet på Sønderskov under journal nr. HBV274 Vejen Vestermark - Solar.

Admininistrative data
HBV 274 Vejen Vestermark - Solar I og II
Sted- og lok. nr. 190308-166
Matrikel nr. 9cm, 9cn, 9cl, 9bq og 7000eg
Undersøgelsen blev foretaget på baggrund af § 26 stk. 2 1. pkt. i Museumsloven á 2001.
Samlet undersøgelsesareal: 8,5 ha
Bygherre: Vejen Kommune
Udgravningsleder: Museumsinspektør BA Anita Terp
Museets sagsbehandler: Daværende museumsleder Svend Aage Knudsen
KUAS nr. 2008-7.24.02/HBV-0004
Entreprenør: Friesesdahl A/S, Estrupvej 17, 6600 Vejen, tlf. 75 36 07 43

Prioriteringer
Museet har udgravet arealerne i den rækkefølge, som dette er blevet prioriteret i forhold til kendte anlægsarbejder (figur 55). Da der er tale om et meget stort undersøgelsesareal, har museet naturligvis også stillet betingelser for en rationel og hensigtsmæssig afvikling af undersøgelserne. Der har været afholdt flere koordineringsmøder med Vejen Kommune og med køberne af de berørte arealer. Endvidere har der været afholdt prioriteringsmøder med entreprenører, som gennemfører anlæg af kloak og vej. Vejen Kommunes og museets overordnede prioriteringer fremgår i de tidligere statusrapporter.

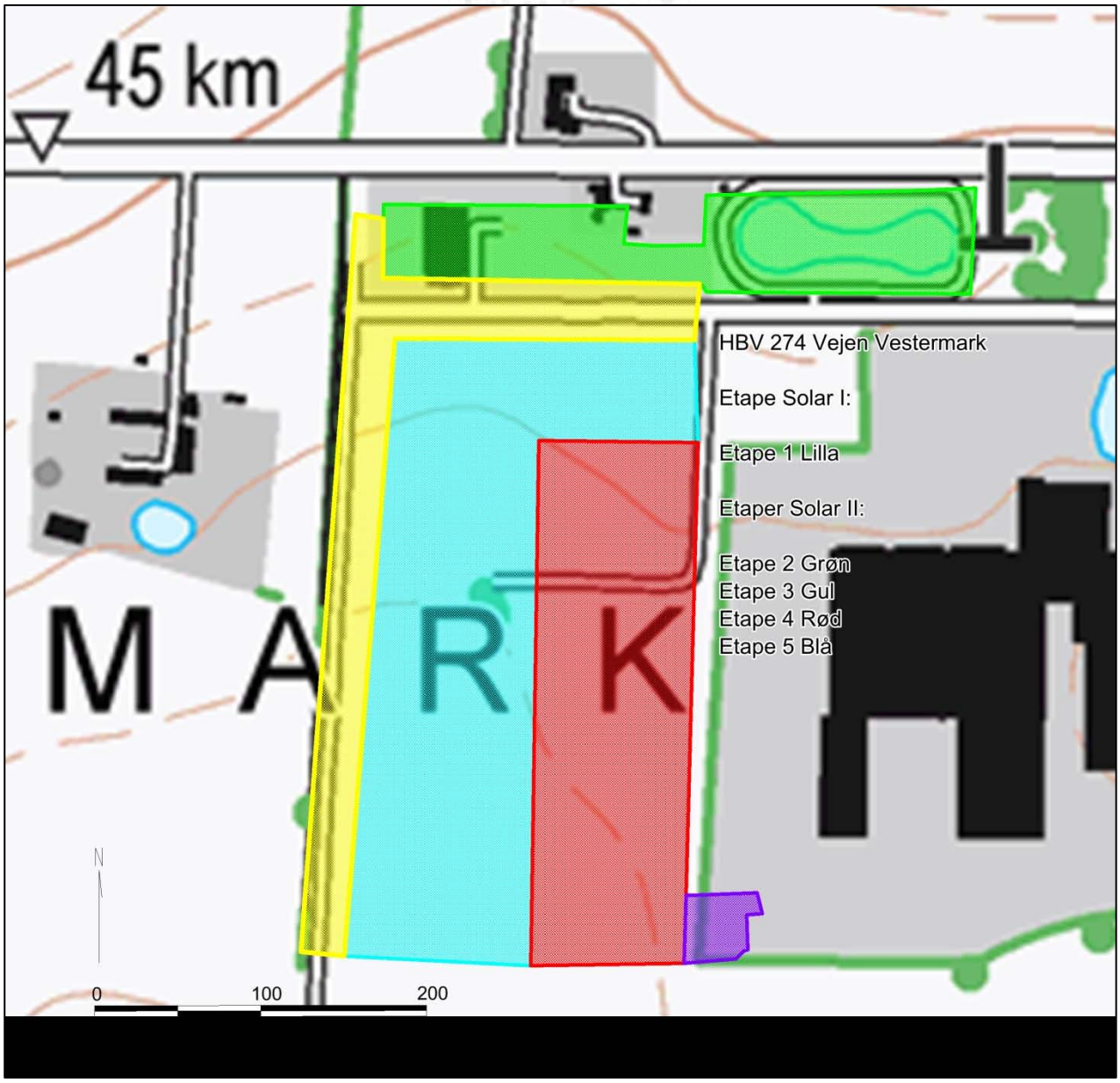

Figur 55. Udgravningsetaper, i forhold til kommunes prioriteringer, markeret på 4-cm kort. Museet på Sønderskov

Vind og Vejr

Når udgravningen foregår henover flere år og gennem alle årstider, optræder der til tider udfordringer i kraft af vejret. Især kraftig regn og hård frost sætter en stopper for feltarbejdet.

Figur 56. Foto fra sommeren 2008 med omkring 30 grader, Her arbejdes som afveksling i skyggen med genstandsvask og beskrivelser. Museet på Sønderskov

Figur 57. Foto fra Efteråret 2008 som var særdeles vådt. Hullerne fyldtes med vand, de store udgravningshuller, blev tømt vha. en kompressor og pumpe. Foroven ses udgravningsfeltet og tv. ses udgravningen af en brønd, som forsøges at holdes tør for vand vha. pumpe. Museet på Sønderskov

I november 2008 afdækkedes felter i vejtracéet til Industrivejens forlængelse. Inden vi nåede at undersøge disse arealer, blev de oversvømmet af den megen regn, der prægede denne periode. Inden vandet kunne trække væk, slog vinteren så til. De oversvømmede felter blev til et fem cm tykt islag (se figur 58), og betingelserne for arkæologiske undersøgelse var ikke just tilfredsstillende. Januar og februar måned 2009 var ligeledes præget af kortere eller længere perioder med frost og snevejr, hvilket selvsagt besværliggjorde feltarbejdet meget. Frostmåtter og fibertexdug blevet brugt til at beskytte jorden mod frost, således at begrænsede områder med anlæg kunne udgraves, om end besværligt. I de mest sandede områder, kunne der få udvalgte

steder graves, ved hjælp af frostmåtter kunne frostniveauet holdes lidt på afstand så der kunne graves. Fra medio december stod den dog hovedsageligt på indendørs arbejde og først ultimo januar- primo februar 2009 kunne vi igen arbejde i felten.

Figur 58. Frosten slog ind og de store mængder regnvand blev til 5 cm is på felterne. Museet på Sønderskov

Figur 59. Da vinteren blev for hård, søgte vi i ly i skurvognen. Der blev vasket fund og lavet papirarbejde. Museet på Sønderskov

Figur 60. I sne står urt og busk(og stolpehuller) i skjul. Museet på Sønderskov

Efteråret 2009 var ligeledes meget vådt, hvilket besværliggjorde udgravningen af de dybere anlæg, såsom kældre, brønde mm. På de vandmættede områder med lidt mere lerede undergrundstyper, stod vandet på overfladen i dagevis.

Figur 61. Anlæggene måtte tømmes dagligt for vand i de våde perioder, hvor undergrunden var så vandmættet af vandet piblede ind i alle nedgravninger. Museet på Sønderskov

Det sidste felt på 4000 m^2 blev først undersøgt efter den uundgåelige lange vinterlukning, der varede fra medio december 2009 til primo april 2010, en periode med hård frost og store mængder sne. Da sneen forsvandt, gik der yderligere tid inden vi kunne komme i jorden for den hårde frost havde bidt sig fast og selv de store gravemaskiner kunne ikke komme i jorden.

Figur 62. Vinteren 2009/2010. Imens sneen lægger sig, ordnede de tilbageværende arkæologer fund og indtastede div. lister. Museet på Sønderskov

Metode

Den systematiske undersøgelse foregik som muldafrømning med hjælp af en gravemaskine påmonteret et 2 m bredt skovlblad. Den maskinelle muldafrømning blev overvåget af to arkæologer, som yderligere afrensede fladen med skovl, hvorved de forskellige nedgravningstyper fremstod som tydelige fyldskifter i undergrunden.

Hvert enkelt anlægs afgrænsninger blev herefter indridset i fladen og markeret med en blomsterpind. Forekom der fund i toppen af anlægget blev dette markeret med to krydsende pinde. Herefter blev fladen opmålt enten ved præcisionsindmåling ved GPS, (se afsnittet "Målesystem") eller på en fladetegning ved hjælp af en kombination af målepunkter og 1:50 pantograf. Disse tegninger er efterfølgende digitaliseret i GIS programmet MapInfo. Vedrørende GPS-indmålingerne har disse givet koterne for hvert anlægs top i forhold til dansk normal-nul (figur 63).

Figur 63. Arbejdsfoto hvor der tegnes med pantograf og målepunkterne indmåles med GPS. Museet på Sønderskov

Der blev brugt nivelleringsapparat til yderligere højdemålinger i udvalgte anlæg. Målingerne er beskrevet på tegningerne af de udvalgte anlæg.

Udgravningsprocessen foregik primært som snitgravning med skovl, spade og graveske efterfulgt af profiltegning i størrelsesforhold 1:20. Ved nærmere detailtegninger er der tegnet i størrelsesforhold 1:10. Det præcise størrelsesforhold er angivet ved hver enkelt anlægsbeskrivelse. Enkelte anlæg, såsom ovne og kældre, blev undersøgt tilnærmelsesvist stratigrafisk og registreret ved fladetegninger af de forskellige horisonter.

Det blev tilstræbt at undersøge alle anlæg enten ved fladeregistrering eller ved et snit efterfulgt af profiltegning. I yderområderne blev dette dog ikke prioriteret, hvilket medfører mange tomme poster i listen med anlægsbeskrivelserne. Var der relation mellem to anlæg blev disse prioriteret højere end anlæg uden stratigrafiske relationer. Stolpehuller i de erkendte huse blev som udgangspunkt udgravet tværgående i forhold til længderetningen af huset. Herudover blev anlæg forsøgt snittet på den længste led. Der blev taget digitale fotos af udvalgte anlæg samt oversigts- og arbejdsfotos.

Hvis muligt blev der udskilt og beskrevet konstruktioner i felten og under udgravningsprocessen. I flere områder var anlægsaktiviteten dog så høj, at den endelige tolkning først vil være mulig at udrede i efterbearbejdningsprocessen.

Som en del af udgravningsprocessen er der udtaget jordprøver fra de forskellige anlægstyper til naturvidenskabelige undersøgelser. Dette drejer sig både om materiale til makrofossilanalyser og til ^{14}C-dateringer. De arkæobotaniske rester kan sammen med de arkæologiske observationer anvendes til at belyse en række kulturhistoriske forhold, alt efter hvilken kontekst de kommer fra. Resultaterne heraf foreligger endnu ikke.

Målesystem
Indmålingsarbejdet er udført som en kombination af to metoder. Ved den ene blev der udsat felter vha. målepunkter i et ca. 8 x 8 m felt. Målepunkterne blev afsat i fladen med syvtommersøm og manilamærker med en nummerangivelse (MP-xxx). Disse målepunkter blev indmålt med en præcisions-GPS i UTM-zone 32 Jylland. Efterfølgende blev kvadranterne fladetegnet i størrelsesforholdet 1:50 vha. en pantograf. Endeligt blev GPS-indmålingerne lagt ind i MapInfo, hvor de blev brugt til at geo-referere pantograftegningerne, som herved kunne digitaliseres. Denne metode blev hovedsageligt anvendt i områder, hvor aktivitetsniveauet var højt.

Den anden metode blev brugt i områder med lavere aktivitetsniveau. Her blev hvert enkelt anlæg indmålt med GPS og derefter digitaliseret i MapInfo. GPS indmålingen blev foretaget af de forskellige ansatte på udgravningen. Digitaliseringen blev fortaget af udgravningslederen.

I enkelte tilfælde blev der udsat mindre lokale målesystemer. Dette skete i de tilfælde, hvor nøjere fladeregistrering af specifikke anlæg var påkrævet, som følge af stratigrafiske udgravningsprocesser. De lokale målesystemer blev udsat med Pythagoras og målebånd, hvor hvert retvinklet hjørne blev angivet ned et målepunkt og en nummerering (MP-xxx). Disse målepunkter blev på samme måde indmålt og geo-refereret som ovenfor beskrevet. Ved denne registrering blev der oftest fladetegnet i størrelsesforhold 1:20.

Ved afslutning af beretningsarbejdet er al MapInfo materiale blevet konverteret til målesystem Euref89, som museet anvender i dag, således at materialet nemt kan kombineres med andre udgravninger i området og ikke mindst Vejen Kommune system.

Perspektiver for det videre arkæologiske arbejde

Vi har med denne lokalitet, kombineret med de mange andre udgravninger i området, hovedsageligt HBV 1340 Lille Skovgård samt HBV 292-293 Gretenlund I-III og HBV 1495 Gretenlund IV, en enestående mulighed for at udforske, dokumentere og formidle jernalderens bebyggelsesudvikling, struktur, huskronologier og keramikudvikling fra perioden ældre romersk jernalder og frem til den tidlige middelalder. Grundlaget for typologiske og kronologiske studier rummer store forskningsmæssige kvaliteter, idet de store tætliggende undersøgelsesarealer ikke

giver problemer i forhold til regionalitet. Der er tale om forholdsvis komplicerede og meget store udgravningsarealer, som kræver en systematisk afdækning og dokumentation. Et omfattende arbejde som dog giver en enestående mulighed for at skabe et overblik over jernalderens komplekse bebyggelsesstruktur.

Bebyggelsen ved Vejen Vestermark er endnu ikke afgrænset. Langs den vestlige feltgrænse og i området mellem HBV 274 Vejen Vestermark - Solar og HBV1340 Lille skovgård udgravningen og øst herfor er der stor bebyggelsesaktivitet, så der hersker ingen tvivl om, at vi kun har set en del af landsbyen. Der er desuden en oplagt mulighed for at afdække yderligere bebyggelse mod nord op mod HBV 1495 Gretenlund IV, som kan være samtidig med den nordlige bebyggelse eller en yngre fase af landsbyen. Derfor vil det ved fremtidigt jordarbejde i området omkring Vestermarken være nødvendigt at foretage yderligere arkæologiske undersøgelser for at afklare bebyggelsens udstrækning samt udvikling.

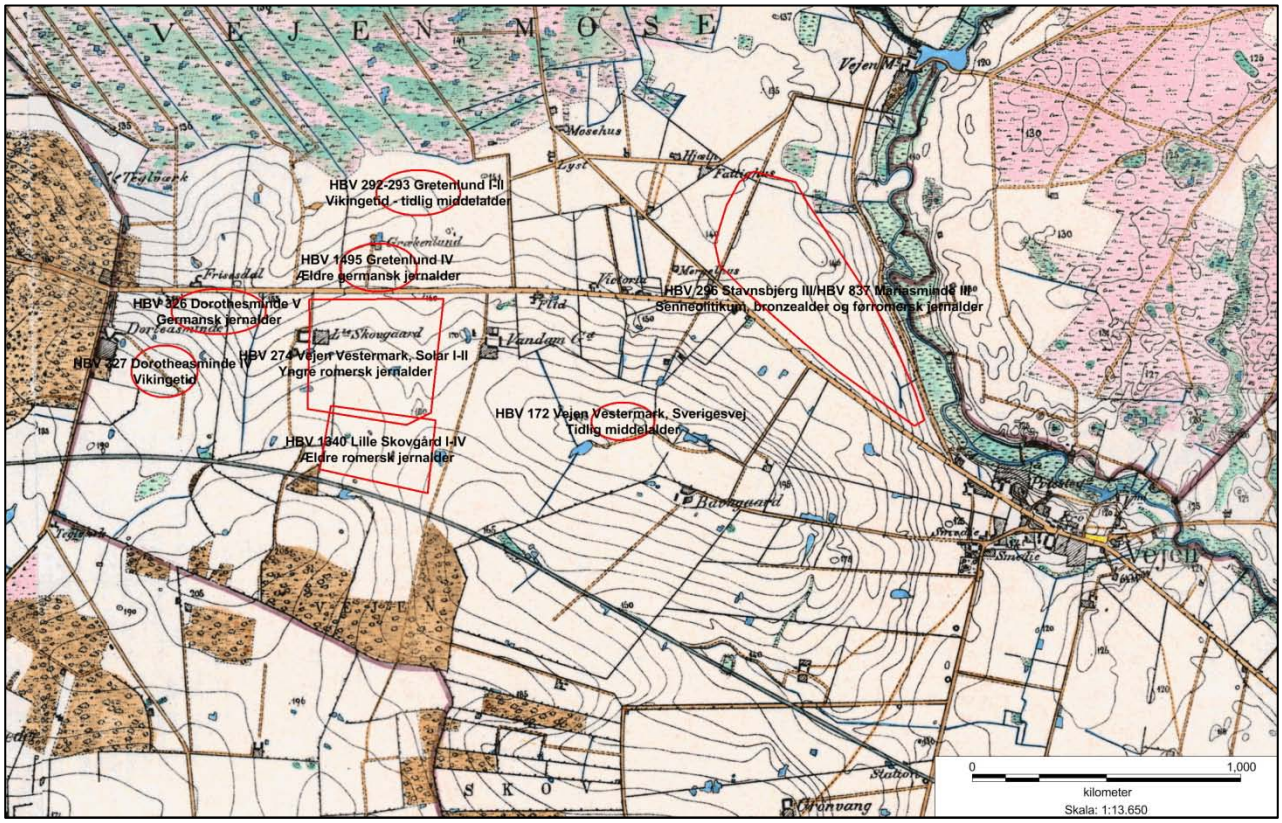

Figur 64. Kort over kendte lokaliteter og deres datering i området omkring Vejen Vestermark. Høje Maalebordsblade (1862-1899). Museet på Sønderskov

Større bebyggelser fra yngre germansk jernalder er ikke udbredte i det sydjyske område hvor særligt bebyggelsen fra det 6. århundrede synes at mangle lidt i landskabet. Indenfor Museets ansvarsområde er der foretaget udgravninger omkring Holsted med spor af bebyggelse fra yngre romersk-ældre germansk jernalder ved HBV 1025 og HBV 1454 Holsted Åmark I-II samt germansk jernalder og vikingetid ved HBV 941 Holsted Overmark.

Fra vestkysten kendes lokaliteten Hjemsted i den vestlige udkant af Skærbæk (Ethelberg 2003). Syd herfor kendes lokaliteten Drengsted, som er dateret til perioden yngre romersk til ældre germansk jernalder (Mikkelsen og Nørbach 2003). De senere år er der i Vestjylland undersøgt rækkelandsbyer fra det 4.-5. årh. blandt andet ved St. Darum ved Ribe (Søvsø 2011), Rindum skole ved Ringkøbing, Rugmarken ved Haderslev (Hartvig 2010) og Præstestien ved Hjerting (Siemen 2000). Fælles for disse lokaliteter er de strukturerede faser med gård liggende side om side som det kan iagttages i enkelte faser ved Vejen Vestermark.
I Midtjylland er der udgravet store arealer med bebyggelse fra det 3. til det 6./7. årh. både ved Vorbasse og Nørre Snede.

Udgravningen ved Vejen Vestermark udgør den største arkæologiske undersøgelse af jernalderbebyggelse indenfor Vejen Kommunes grænser. Kombineret med udgravningerne af Lille Skovgård umiddelbart syd for arealet og Gretenlund IV nord for arealet har de store undersøgelser kunne påvise kontinuerlig bebyggelse fra ældre romersk jernalder og frem til germansk jernalder. Det er videnskabeligt og formidlingsmæssigt særdeles vigtigt og interessant at få klarlagt denne bebyggelseskarakter og struktur over det lange tidsrum fra 1. årh. til 6-7 årh. e.Kr. hvor landsbyen vandrer rundt indenfor et relativt velafgrænset ressourceområde. Resultaterne af udgravningerne kombineret med både ældre og nyere udgravninger i området nord for Esbjergvej (især HBV 292-293 og HBV 1495 Gretenlund I-IV) vil indgå som en del af museets forskning i de kommende år. Det er ligeledes vores hensigt at arbejde med formidlingen af Vejens historie fra oldtid til nyere tid, hvilket gerne skulle munde ud i en populærvidenskabelig bog samt en særudstilling på Museet.

Tidstavle

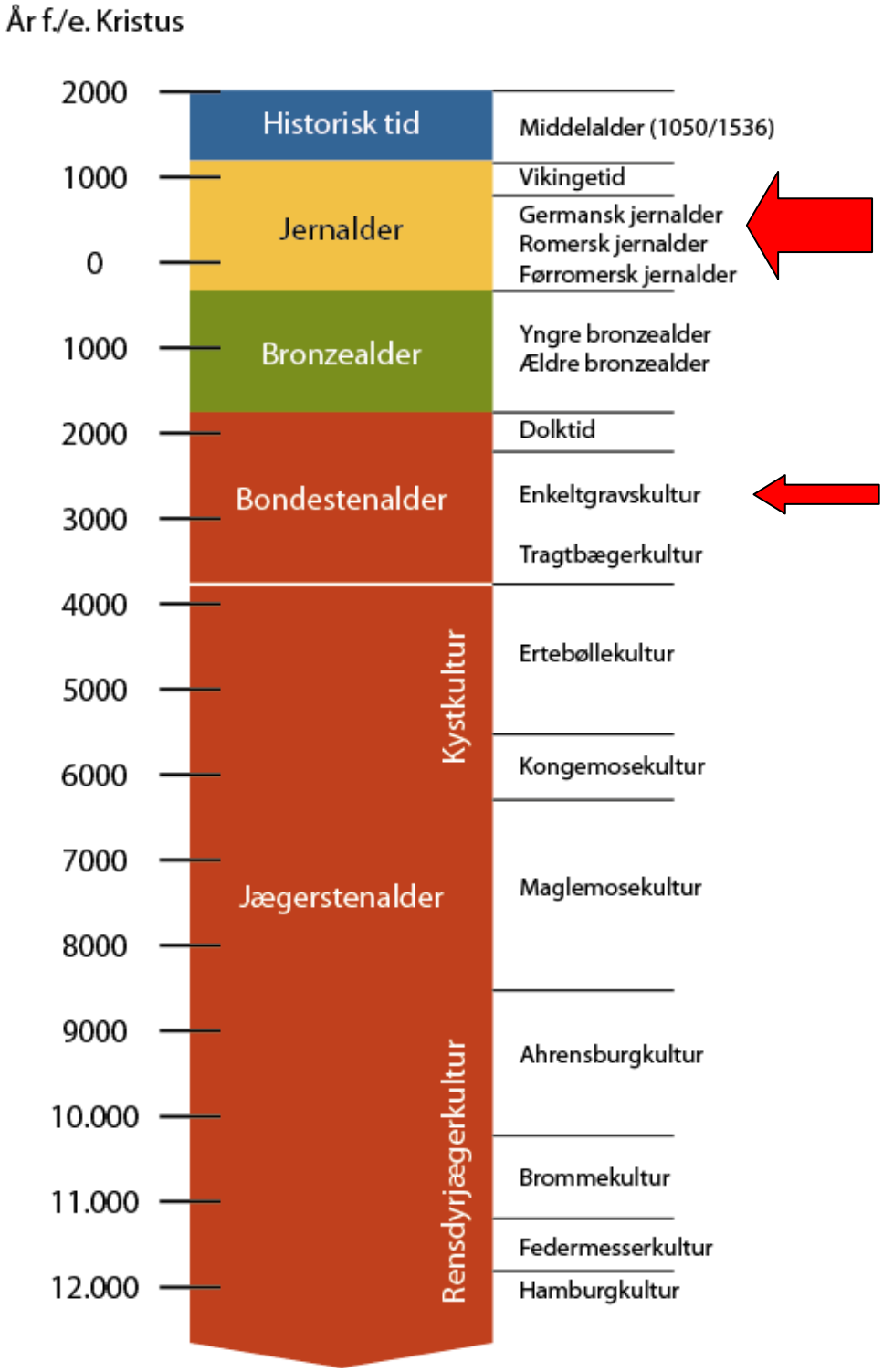
År f./e. Kristus
2000
1000
0
1000
2000
3000
4000
5000
6000
7000
8000
9000
10.000
11.000
12.000
Historisk tid
Jernalder
Bronzealder
Bondestenalder
Kystkultur
Jægerstenalder
Rensdyrjægerkultur
Middelalder (1050/1536)
Vikingetid
Germansk jernalder
Romersk jernalder
Førromersk jernalder
Yngre bronzealder
Ældre bronzealder
Dolktid
Enkeltgravskultur
Tragtbægerkultur
Ertebøllekultur
Kongemosekultur
Maglemosekultur
Ahrensburgkultur
Brommekultur
Federmesserkultur
Hamburgkultur

Bilag

Anvendte forkortelser

A 1: **Anlægsnummer/Anr**. Tal angivet med A foran refererer til et anlægsnummer – et stolpehul, en grube osv. I anlægsnummerlisten som foreligger i beretningen, beskrives de enkelte anlæg og deres dimensioner samt karakteristika. Herudover tolkes hvilken type anlæg det drejer sig om, hvilken konstruktion det indgår i samt andre informationer.

G 1: **Gårdsanlægsnummer/Gnr**. Tal angivet med G foran refererer til et gårdsanlægsnummer, f.eks. en gård som indeholder flere konstruktioner. Gårdsanlæggene beskrives med tilknyttede konstruktioner samt byggefase af landsbyen.

K 1: **Konstruktionsnummer/Knr**. Tal angivet med K foran refererer til et konstruktionsnummer. En konstruktion er et hus, en staklade, et hegn osv. Nummeret kan genfindes i anlægsnummerlisten og i X nr. listen, hvis der kan knyttes et fund til konstruktionen. Konstruktionsnummerlisten indeholder en kort beskrivelse af type, tilknytning og datering.

PFT-1: **Profiltegningsnummer/PFTnr**. Det efterfølgende tal angiver nummeret på den originale snittegning, hvorpå oplysninger om det aktuelle anlæg kan findes.

T-1: **Tegningsnummer/Tnr**. Det efterfølgende tal angiver nummeret på den originale fladetegning af feltet, hvorpå anlæg er indtegnet, enten vha. pantografen eller en håndtegning. På disse tegninger vil der være indtegnet punkter der er geo-refereret, så tegningerne kan digitaliseres. Oftest vil anlæggene være direkte indmålt med GPS og derfor ikke have et Tnr.

X 1: **Fundnummer/Xnr**. Tal angivet med x foran, angiver et fund – en genstand. Nummeret kan desuden bruges til prøvetagningen af anlæggene. I fundnummerlisten eller Xnr. listen er der beskrevet hvilken type genstand det drejer sig om, dens datering, karakteristika og hvilket anlæg den stammer fra. Hvis fundet kan knyttes til en konstruktion, vil der blive refereret til denne.

Ordliste

C 14 datering*:* Dateringsmetode, hvor man måler, hvor meget af det radioaktive kulstof 14 som er tilbage i en prøve af organisk materiale.

Datering relativ/absolut: En datering er relativ, hvis ikke den via naturvidenskabelige undersøgelser kan bestemmes til et årstal (kalenderår). Arkæologiske dateringer ud fra genstande og konstruktionstyper er altid relative.

Dendrokronologi: Dateringsmetode, hvor man måler og tæller årringe i træ. I Danmark laves der primært dendrokronologi på egetræ.

Faskinehegn*:* Dobbeltstolpehegn udfyldt med tynde grene mellem de dobbeltstillede stolper.

Fletværkshegn: Stolpehegn med fletværk af tynde grene.

Fyldskifte: Nedgravning med andet fyld end det omgivende materiale, som blandet fyld bestående af muld og undergrundsmateriale. Ved udgravning vil fyldskifter fremstå som områder, der er mørkere end den omgivende undergrund.

Grube*:* Nedgravning, som er større end et stolpehul, ofte med flere opfyldningslag. Gravet enten i forbindelse med materialetagning - f.eks. ler eller sand -, til udførelse af et bestemt arbejde - f.eks. jernudvinding,– eller til opbevaring af forråd – f.eks. ler eller fødevarer. Efterfølgende er gruben gerne fyldt op med affald fra husholdningen og benævnes så affaldsgrube.

Grubehus: Hus/værkstedshytte med nedgravet gulv.

Grøft: Lang og smal nedgravning.

Hegnslade: Lade som indgår som en del af hegnet. Taget har været båret af to rækker tagbærende stolper, hvoraf den ene er sat i hegnslinien. Lettere åben mod gårdspladsen.

Hovedhus: Svarende til beboelseshuset på en gård, kan visse perioder indeholde stald og ladefunktion.

Jordfæstegrav: Begravelse i kiste, hvor er liget ubrændt. Andre navne: Egekistegrav, skeletgrav, kistegrav.

Kogestensgrube: Andet navn: Jordovn. Grube fyldt med opvarmede og derved ildskørnede sten. Brugt som ovn. I regel meget trækulsholdig.

Konstruktion: Brugt om huse -og hegnskontruktioner. Her i denne rapport er en konstruktion ligeledes et bygget anlæg, såsom en ovn en kælder mv.

Kronologi: Læren om tidsregningen. Betegnelsen kan inddeles i den *relative kronologi*, dvs. hændelser eller begivenheder sættes i forhold til hinanden, – og den *absolutte kronologi*, hvor man fastsætter begivenhederne ud fra klare datoer eller tidsregninger.

Kulturjord/lag: Lag der er opstået ved menneskelig færden, såsom udsmidslag med affald, nedtrådte lag, og smudslag ovenpå et gulv. Forseglet kulturjord kan indeholde genstande der repræsenterende et kortere eller længere tidsrum og som kan datere laget. Kulturlag kan ligge forseglet i flere niveauer over hinanden.

Langhus: bliver i arkæologiske sammenhænge ofte brugt om huse med mere end fire sæt tagbærende stolper.

Makrofossilanalyse: Ved flotation (opslemning og sigtning af jordprøver i vand) kan indholdet af organisk materiale, trækul, forkullede plantedele, frø og korn, opsamles. Materialet fortæller noget om husholdning, markafgrøder og dyrkningsmetoder samt husindretning.

Nivellering: Anlæggenes dybde og relative niveau i forhold til hinanden aflæses (nivelleres) ved brug af nivelleringsapparat (kikkert) og stadie (målestok). Alle målinger ses i relation til et fastlagt, bestemt punkt (fikspunkt).

Målesystem*:* Alle fyldskifter tegnes i et fast målestoksforhold (1:10, 1:20, 1:50, 1:100 osv.) på tegnepapir. Det gøres lettest ved at bruge et retvinklet koordinatsystem som målesystem. Dvs. X-aksen er orienteret mod øst og Y-aksen mod nord. Heri kan ethvert anlæg eller et funds placering beskrives ved to tal f.eks. (X,Y).

Palisadehegn*:* Hegn af tætstående stolper sat i grøft.

Pantograf: Tegnemaskine, som kan tegne større udgravningsfelter og profiler i 1:20 eller 1:50.

Profil: Lodret jordvæg, som viser jordlagenes lagfølge. Fremkommer ved at snitte (gennemgrave) et fyldskifte eller anlæg.

Rodvælter*:* Opstår når træer vælter. Større ofte todelt fyldskifte, hvor lyst undergrundsmateriale trækkes op og muldjord trykkes ned i den anden del.

Rutenberg: Rundede forrådshuse med hævet gulv og forskydeligt tag. Taget har været båret af tre - seks, i sjældnere tilfælde flere, tagbærende stolper. Kendes også fra historisk tid.

Sadeltagshegn*:* Tagoverdækket hegn. Taget har som hovedregel været båret af to rækker tagbærende stolper parallelt med hegnet. I sjældnere tilfælde ses kun en række tagbærende stolper. Åbent ind mod gårdspladsen.

Staklade*:* Udhus eller forrådshus med oftest fire – i sjældnere tilfælde seks - tagbærende stolper.

Stolpehul: Nedgravning til en stolpe. Ofte er stolperne forgået og man kan kun iagttage nedgravningen til stolpen ved et fyldskifte.

Stratigrafi: Lagfølge. Hvis jordlag ligger over hinanden, taler man om vertikal stratigrafi eller lagfølge. Dette kan bruges til at sige noget om anlæg og lags relative indbyrdes datering, f.eks. hvilke stolper og dermed hvilke konstruktioner der blev anlagt først.

Treskibet hus*:* Huskonstruktion med to indre rækker tagbærende stolper der har stået parvist.

Typologi*:* Læren om genstande og anlægs formmæssige udvikling. Et af de relative dateringsredskaber.

Udhus/økonomibygning: Mindre huse i forbindelse med større beboelseshuse. Anvendes til opbevaring, stald, håndværk mm.

Litteraturliste

Dollar, Scott og Britt Petersen: Upubliceret bygherrerapport, HBV 1340 Lille Skovgård I-III, Museet på Sønderskov 2010

Ethelberg, Per et al 2003.: *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, Vikingetid og Middelalder.* Haderslev Museum og Historisk Samfund for Sønderjylland. 2003.

Ethelberg, P. 1997. Galsted – et landsbykompleks fra ældre romersk jernalder. I Arkæologi i Slesvig /Archäologie in Schleswig 4, 1995. 50-60

Hansen, T. Egeberg 1987. Die eisenzeitliche Siedlung bei Nørre Snede, Mitteljütland
Acta Archaeological 1987 Vol. 58 (1987) S. 171−200.

Hartvig, A. 2010 Beretning fra udgravningen af Rugmarken. HAM 4767 Rugmarken, Nørre Løgum sogn, Lø herred, tidl. Tønder amt. Sted nr. 21.03.07. Sb.nr. 134.

Hvass, S. 1979. Die Völkerwanderungszeitliche Siedlung Vorbasse, Mitteljütland. I Acta Archaeologica 1978, vol. 49, side 61-111

Jensen, J. 2003. *Danmarks Oldtide, Ældre Jernalder. 500 f.Kr.- 400 e.Kr.*, København. 2001

Jensen, X. P. og Nørbach, L.C. 2009. Illerup Ådal. 13. Die Bögen, Pfeile und Äxte. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Aarhus

Mikkelsen, P.H. og Nørbach, L.C. 2003. Drengsted. Bebyggelse, jernproduktion og agerbrug i yngre romersk og ældre germansk jernalder. Jysk Arkæologisk Selskab, Aarhus

Møller, N.A. 2011. Dynamiske bebyggelsesmønstre. I Nyt fra vestfronten - nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder. Beretning fra et Colloquium i Ribe 4.-5. oktober 2010. 155-171

Søvsø, Morten 2010: Et udsnit af en landsby fra omkring år 500 e. Kr. udgravet i St. Darum ved Ribe, i: *By, Mark og Geest 22,* 2010, s. 5-15.

Siemen, P. 2000. Settlement from 4th-9th century, Bosættelse fra 4.-9. Århundrede. Esbjerg Museum, 2000. (Arkæologiske rapporter, Esbjerg, nr. 3, volume 2)

Illustrationer og tidstavle

www.kulturarvsomvaerdi.dk